

MENTALITÁSVIZSGÁLAT

1. Bevezetés

A jelen tanulmány egy kísérlet arra, hogy miként lehet egy élettörténet szövegét interpretálni, az antropológiában és az etnológiában elért elméleti eredményeket miként lehet egy konkrét példán alkalmazni. Nem célom az, hogy elvi kérdések fejtegetésébe bocsátkozzam, hanem az, hogy az adatközlő élettörténetében rejlő jelentés mélyrétegét a felszínre segítsem, valamint hogy interpretációit a magam számára „lefordítsam”. Az élettörténetet mint műfajt vizsgáló elméleti eredményekhez tehát annyiban kapcsolódom, amennyiben ez a kutatói álláspont megjelöléséhez nélkülözhetetlen.

2. Mentalitásvizsgálat

A történettudomány és a néprajz diszciplínák egymáshoz való közeledése eredményeként a hagyományos forrásanyag újszerű értelmezése vált lehetővé. Ennek a keletkezett új kutatási módszernek egyik – talán legkedveltebb – hajtása a mentalitástörténet, amely a mindennapi automatikus cselekedeteket, az individuumok gondolkodásában rejlő közös, személytelen struktúrákat, valamint a kimondatlan konvenciók működését kutatja történeti perspektívában.¹

Dolgozatomban a mentalitástörténet irányzatához oly módon kapcsolódom, hogy a történetiséget csupán egy ember életének idejére korlátozom. A függelékben szereplő élettörténeti szöveg „kemény” adatait² úgy próbálom csoportosítani, hogy az adatközlő, Kiss szül. Fazakas Erzsébet mentalitását rekonstruálhassam általuk. Erre a vezérszálla fűzöm fel az elemzésből származó következtetéseket.

A mindennapi élet tanulmányozásakor³ kronologikus rendbe állítom az adatközlő „történeteit”, majd értelmezem azokat. Így vélem nyomomonkövethetőnek azt, hogy miként vélekedik az egyes eseményekről, helyzetekről, hogyan alakulnak az eszményei, az értékrendje, az erkölcsi felfogása az idők során, és hogy történik-e ezekben valamilyen változás.

¹ Klaniczay 1984. 23–60.

² A fogalom használatát Geertz 1988 tanulmányából vettem át.

³ Niedermüller 1981. 192–219.

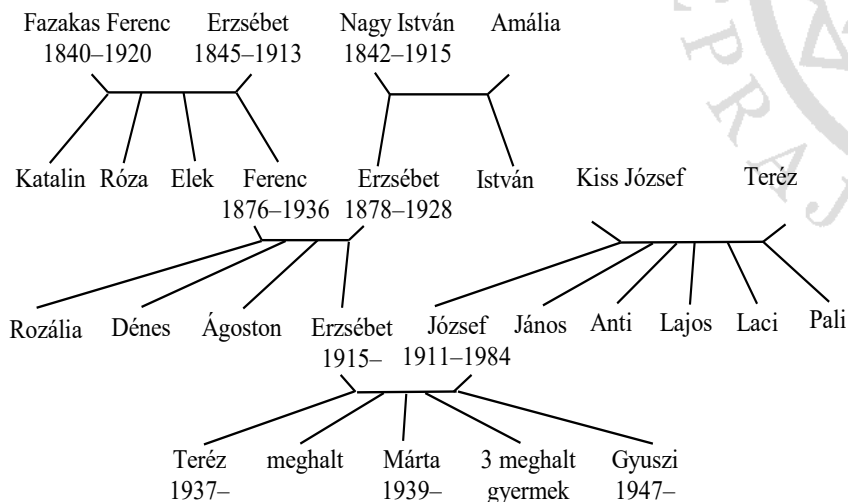
3. Háztartás és család

A háztartás és család témakörének vizsgálata történeti antropológiai megközelítésben a családtipológián túl a családban érvényesülő mikrohierarchiára mutat rá, illetőleg bepillantást enged abba, hogy hogyan funkcionált a család és a háztartás mint gazdasági és fogyasztási egység.⁴ Az életmód és az anyagi kultúra leírásával pedig a jelentést hordozó rétegeket kívánja felszínre hozni úgy, hogy különleges figyelmet szentel a szimbolikus kifejeződéseknek.

Az adatközlő családfájának felrajzolásával⁵ – a fentiek alapján – áttekintem azt, hogy az egyes generációk életük különböző periódusaiban milyen háztartás- és családszerkezetben, illetve milyen anyagi körülmények között éltek. E fejezetben az életrészek megállapításánál a meghatározó tényező az, hogy mikor és hányan éltek egy fedél alatt, illetőleg az új család alapításakor hogyan alakult ez tovább. A szakaszhatárokat tehát ott húzom meg, ahol valamelyik tényezőben változás történik, vagyis a házasságkötés vagy elköltözés után, meg amikor hirtelen csökken vagy növekszik az együttlakó családtagok létszáma.

Elemzésemben Kiss Erzsébet és felmenőinek családszerkezeti adataira támaszkodom, amelyet az élettörténeti szövegből és a saját rokonsági ismereteimből nyertem.

3.1. Kiss Erzsébet családfája:

⁴ Klaniczay 1984. 36.

⁵ Faragó 1984. 237-256.

Az adatközlő közvetlen felmenői mindannyian vegyes gazdálkodást folytattak. A nagyszülők a földművelés mellett inkább állattenyésztéssel, a szülők pedig folytatták saját szüleik életformáját, de erdőléssel is foglalkoztak. Érmindszentre költözésük után az itteni gazdálkodási módot követték: a földművelés vált hangsúlyosabbá, de tartottak állatokat is. Csak a negyedik generáció, azaz az adatközlő gyermekei és ezeknek unokatestvérei (tehát az 1930-as, '40-es, '50-es években született generáció) szakítottak a hagyományos foglalkozással. Ebben az iskoláztatásnak volt a legnagyobb szerepe, hiszen a városban szakmát tanulók már nem szívesen tértek vissza a falusi, gazdálkodó életmódhoz. A munkahely és a városi életszínvonal nyújtotta lehetőségek nagy tömegeket szívtak el a falvakból. Az elvándorlás hatásai máig érezhetők: a falusi lakosság megritkult, elöregedett, és ennek a folyamatnak még korántsem érkeztünk a végéhez, hiszen a jelenlegi körülmények nem sok jóval kecsegtetnek.

Az első, második és harmadik generációnak még nem volt nagy választási lehetősége: adott volt számukra az örökölhető föld és a magukévá tett szemléletmód, amelyben a vagyont megszerzése és fenntartása központi jelentőségű. Azért maradtak meg a hagyományos életformájuk mellett, mert egyrészt ez volt a legegyszerűbb, másrészt pedig szerették a földművelést, a természetközelséget.

A következőkben az adatközlő szüleinek családját és a maga alapította új családot vizsgálom, és választ keresek azokra a kérdésekre, hogy:

1. Milyen a háztartási összetétel? Hány generáció él egy házban?
2. Ki(k) a családfenntartó(k)? (Tehát kiknek a munkája a leglényegesebb a többiek eltartása céljából?)
3. Honnan származott a vagyont és hogyan alakult az anyagi helyzet?
4. Milyen a lakásbeosztás, hány helyiséget használnak, milyen gazdasági épületeik vannak?⁶

A. 1. Fazakas Ferenc és Erzsébet (szül. Nagy) háztartás- és családszerkezete Gyergyóremetén (kb. 1905–1926):

1. Házasságkötésük után új házba költöztek, önállósultak szüleiktől. Saját háztartásukban először csak ketten voltak, majd az idő teltével négy gyermekük született: Rozália, Dénes, Ágoston és az adatközlő, Erzsébet.

2. Fazakas Ferenc a földművelés és állattenyésztés mellett erdőléssel is foglalkozott. A felesége segíti őt a mindennapi munkában: a szénaforgatásban, az állatok ellátásában, és végzi a házkörüli munkát, neveli gyermekeit. Ők ketten a családfenntartók.

⁶ „A mindennapi élet megvalósulása, megnyilvánulási formái mindig az adott korszak egészét jellemző gazdasági-társadalmi szituációk függvényei.” Niedermüller 1981. 196.

3. Mivel szülei közepes gazdáknak számítottak, módjukban állt, hogy segítsék gyermekeiket új életük megkezdésében: Fazakas Ferencnek házat építettek a szülei a falu központjában, és adtak valamennyi földet is (nincs rá adat, hogy pontosan mennyit); Erzsébet pedig bútort, kelengyét és jószágot kapott hazulról. Mielőtt elköltöztek volna Gyergyóremetéről, 50 hold földjük és 10 hold erdejük volt és nagy állatállományuk.

4. A lakásbeosztásuk és a gazdasági épületeik a következők voltak: a lakásuk négy szobájához kapcsolódott egy nyári konyha (a szobáik közül hármat használtak, míg a fennmaradtban tartották a legidősebb lánynak készülő „stafért”: a bútort és a szőtteket); a gazdasági épületeik a csűr, a juhszín és istálló voltak.

A. 2. Fazakas Ferenc és Erzsébet háztartás- és családszerkezete Érmindszenten (kb. 1926–1937):

1. Elköltözésükkor már csak három gyermekükről kellett gondoskodniuk, mivel a legnagyobb, Rozália még előttük eljött Szatmárra, ahol zár-dába vonult. Tehát öten maradtak.

2. A családfenntartók kezdetben a szülők. Azonban az elköltözésük után két évre az édesanya meghalt, akít nemsokára a nagyobbik fiú, Dénes is követett. Az apa dolgozott, amíg le nem betegedett. (Az apa beteg-ágyba kerülése az adatközlő férjhezmenetele előtt történt. Azért örült annak, hogy a férje „hazajön”, mert így legalább gondozni tudta édesapját.) Ezután a legkisebb gyermek, Erzsébet vette át a családfenntartó szerepét, mivel a fiatalabb bátyja, Ágoston katonáskodott.

3. A vagyonuk abból a pénzből származott, amit a remetei földjeik, házuk és jószágaik eladásából nyertek. Ebből vettek Érmindszenten 25 ha földet (25 000 lejért hektárját). Remetéről hoztak magukkal az új ház építéséhez való faanyagot. Fazakas Ferenc és Erzsébet életének alakulását figyelve szembeűnő, hogy míg Remetén négy, addig Mindszenten csak két szobájuk volt, és nagyobb földterülettel is rendelkeztek a régi helyen. Az adatközlő szerint szülei megbánták, hogy eljöttek onnan, mert igaz ugyan, hogy Mindszenten nem kell a hegyeket járni, viszont a föld megmunkálása nagyon sok energiát igényel.

4. Egy nyár alatt sikerült felépíteniük házukat, amelynek két szobája és két nyári konyhája volt, ezekhez csatlakozott egy tető alatt a sütő és a fás-szín. Az udvarukon állt még istálló, góré, hombár, szekérszín és disznóól is. A szobák mindegyikét használták.

Megjegyzés: A fiatal pár (Kiss József és Erzsébet) elköltözése után a házban Ágoston és családja élt tovább.

*B. Kiss József és Erzsébet (szül. Fazakas) háztartás-
és családszerkezete:*

Mivel életük folyamán többször változott az, hogy kikkel osztották meg lakásukat, kronológiai rendet felállítva jellemzem az egyes periódusokat. Nem térek ki arra az időszakra, amely közvetlenül a házasságkötésük után kezdődött és Erzsébet apjának haláláig tartott, mert ezt nem tartom fontosnak a mostani vizsgáldás szempontjából. Ekkor egy évet töltöttek a mindszei házában, az édesapát gondozva.

B. 1. Esztrón, nagycsaládban (1937–1940):

1. A házasságkötésük utáni egy év elteltével Esztróra költöztek, Kiss József szüleinek a házába. Kiss József édesanyja, Teréz ekkor már nem élt, ezért szinte megváltásnak számított, hogy ismét asszony került a házhoz. Az ő feladata lett az, hogy ellássa az apósát, Józsefet, és sógorait, Jánost, Lajost, Lacit, Palit, Antit, és férjét. A sógorok azonban nem tartózkodtak mindig otthon, hiszen ipari iskolába jártak, vagy dolgoztak. Ifj. Kiss József a gazdálkodást irányította. Időközben megszületett az első gyermekük, Teréz is.

Ez a nagycsaládos életforma addig tartott, amíg a sógorok sorra meg nem nőültek vagy mentek el hazulról, és amíg az após elhalálozott.

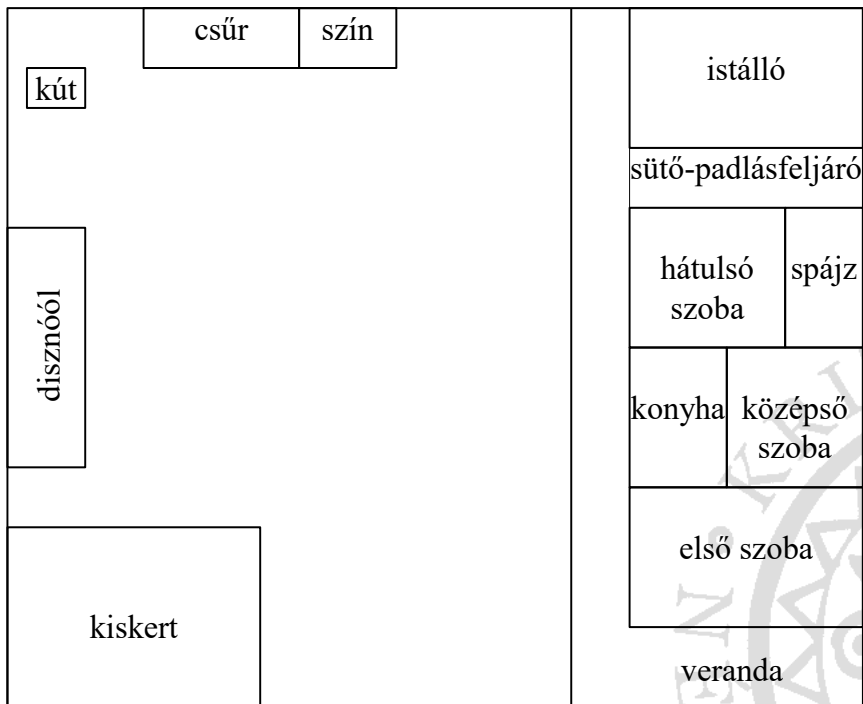
2. Kiss József és feleségére hárult a családfenntartói szerep ebben az időszakban. Nekik kellett gondoskodni a hazalátogató testvérekről és a betegeskedő apáról. Később két testvérnek házat építettek, a többieknek pedig segítettek az önálló életük megkezdésében.

Kiss József nem a legidősebb a testvérek közül, hanem a másodszülött, mégis ő vált családfenntartóvá, mert bátyjánál rátermettebbnek bizonyult a gazdálkodásban.

3. Ifj. Kiss József örökölte tehát a szülői házat és a birtokot, viszont meg kellett ígérnie, hogy testvéreit segíteni fogja. Erzsébet bútort, kelenyét, jószágot hozott magával az új háztartásba.

4. A lakásuk három szobából állott, ehhez járult a sütő és az istálló, meg az udvaron lévő csűr, szin és a disznóól. A három szoba közül csak kettőt használtak, a harmadikba az Erzsébet hozományát helyezték (az utca felőli szobába). A középső szobában lakott Kiss József édesapja és testvérei, amikor otthon voltak, a hátsószobában pedig a fiatal pár élt a gyermekeivel.

A ház és az udvar alaprajza:

út

B. 2. Esztrón, kiscsaládban (1940–1971):

1. Kiss Józsefnek és feleségének önálló élete valójában akkor kezdődött, amikor családjuk magára maradt. A született hét gyermekük közül csak három nőtt fel, a többiek még csecsemőkorukban meghaltak.

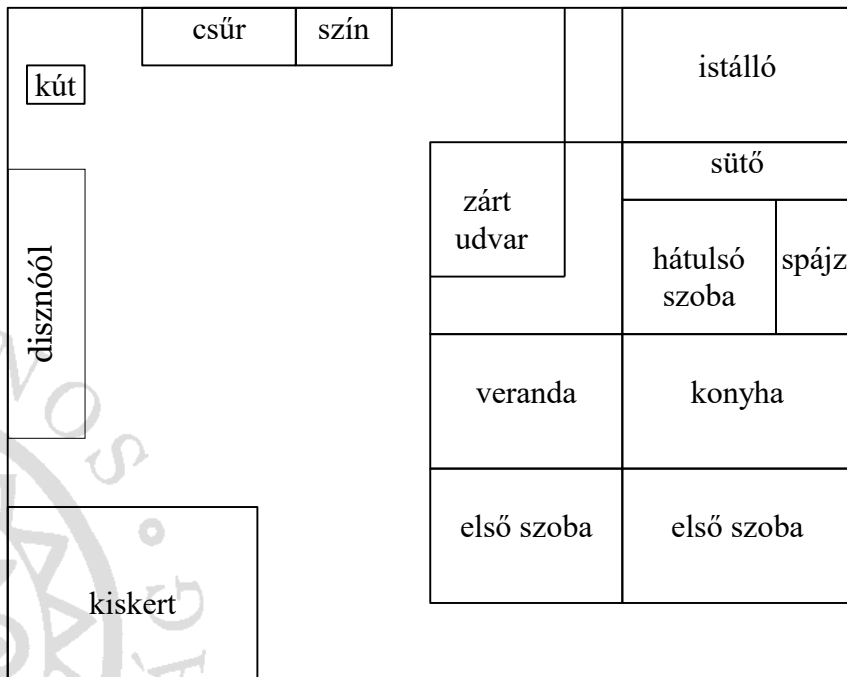
2. A családfenntartó Kiss József, őt segíti munkájában felesége. Ők is földműveléssel és állattartással foglalkoztak.

3. Ezen a kollektivizálás után sem változtattak. A módosulás csupán annyi volt, hogy már nem a saját földjüket művelték, hanem „normáztak”. Állataikat azonban nem kellett mind beszolgáltatniuk, így állományukat lassan növelték és el is adtak belőle.

4. Az épületet akkor kezdték el bővíteni, amikor a két nagyobbik gyermekük, Teréz és Márta elkerültek otthonról, és a legkisebb, Gysuzi is legényé cseperedett.

A szülők azzal a szándékkal fogtak az építkezéshez, hogy helyet biztosítsanak a fiuk leendő családjának. (Az már nem rajtuk múlt, hogy végül a fiuk a felesége falujába költözött.)

A bővítés után ilyené változott portájuk:

út

A bővítés előtt az egész család a hátsó szobában, míg utána az utca felőli külső szobában laktak. Az utca felőli belső szobát csak a bútorok és a tiszta ruhák tárolására használták.

B. 3. Esztrón a gyermekeik elköltözése után (1971–)

1. Ekkor Kiss József és Erzsébet magára maradt.
2. Már csak egymásra kellett gondot viseljenek. Elvállalták a faluban a tej begyűjtését: Erzsébet „szedte”, míg a férje hordta szekérrrel a legközelebbi gyűjtőközpontba.
3. Ekkor alakított ki Kiss József egy kisebb ménest.
4. A lakás alaprajza máig változatlan maradt, csak a ház állapota romlott az idők során. A szobák közül az utca felőli külső szobát használták csak.

Következtetések:

A különböző periódusokban vizsgált két család szerkezetét így lehetne egy táblázatban összegezni:

<i>periódusok</i>	<i>A. 1.</i>	<i>A. 2.</i>	<i>B. 1.</i>	<i>B. 2.</i>	<i>B. 3.</i>
család- szerkezet	kis- család	kis- család	nagy- család	kis- család	család- mag

Látható, hogy az adatközlő szüleinek és saját új családjának életében a kiscsalád az uralkodó családtípus. (Ugyanez folytatódik a következő generációban is, csak erre a szövegből nincs adat.)

A kiscsaládos életforma kedvelése nyilvánvalóan abból a szemléletmódból vezethető le, mely szerint a fiataloknak egybekelésük után el kell hagyniuk addigi otthonukat, és újat kell teremtsenek. A jelen példák alapján ennek az eszménynek a megvalósításától csak akkor térnek el, ha valamilyen „akadályba” ütköznek: a beteg szülő vagy a még nem független testvérek segítése, ellátása teszi szükségessé az együttlakást.

Az általános modell az, hogy az új házások saját házukban önállósulnak. Esetünkben ezt vagy a fiú apja építette, vagy a fiú örökölte a hozzátartozó földdel együtt, a feleség pedig a bútort, kelengyét és jószágot hoz a közös vagyomba. Ez a modell érvényesül akkor, amikor Kiss József és felesége a fiuk jövődjé számára kezd építkezni, és akkor is, amikor Fazakas Rozália szülei elkészítik lányuk „staférját”, annak ellenére, hogy az apácának megy.

Működésében találhatjuk még a tradicionális vagyon- és háztartásalapítási szokásokat. Az e fajta szokásrendszer abban az időben általános volt. Mindenki tudta, hogy nemének megfelelően milyen típusú vagyonnal kell rendelkezzen, és akaratlanul is ehhez az elvárásrendszerhez igazodott. Egyszerűbb volt a hagyományba illeszkedni, mint megkérdőjelezni azt, így kerülték el az olyan problémás szituációt, amelyben netalán mindkettő ugyanolyan hozománnyal rendelkezett.

A kétfajta hozomány kiegészítette és kiegyenlítette egymást, mint ahogyan az új családban kialakított szerepek is az egymás segítségén alapultak. A családfenntartás felelőssége sem csupán az egyik, hanem mindkét fél vállán nyugodott. A munkavégzés szempontjából a házaspár tagjai azonos fontossággal bírtak, annak ellenére, hogy részben egymásétól eltérő munkákat végeztek. A munkatípusok között nem lehet rangsorolni: nem mondható, hogy a földművelés jelentősebb, mint a háztartás vezetése, vagy fordítva.

Ha végigtekintjük, hogy az egyes időszakokban kik voltak a családfenntartók, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy mindig a házaspár:

<i>periódusok</i>	<i>A. 1.</i>	<i>A. 2.</i>	<i>B. 1.</i>	<i>B. 2.</i>	<i>B. 3.</i>
család- fenntartó	házas- pár	házaspár egyik fél gyermekük	házas- pár	házas- pár	házas- pár

A kivételt az az eset képezi, amikor a szülők elhalálózásával a gyermek önállósulni kényszerül.

Noha a munkavégzés szempontjából egyenlőek a házastársak, eszmei téren nem: a férfié marad a vezető szerep, ő a családfő. (Igaz ugyan, hogy ez ellen a nő mindig berzenkedik: az adatközlő többször is úgy ad elő egy szituációt, hogy abban magát férje fölé helyezi, pl. elmondja róla, hogy mennyire félt az injekciótól vagy az orvosoktól stb.)

A kiscsaládban működő hierarchikus rend eszmei élen tehát a családfő áll, aki erejének teljében lévő, házas férfi, őt követi a felesége, majd a gyermekeik, születésük szerinti sorrendben.

A kiscsalád hierarchikus rendje:

- férj
- feleség
- gyermekek

Ha a nagycsaládos formátumot vizsgáljuk, akkor ez a hierarchikus rend annyiban változik, hogy a feleséggel azonos „rangú” a még élő szülő, s őt követik a már nagykorú testvérek.

A nagycsalád hierarchikus rendje:

- férj
- feleség – szülő
- testvérek
- gyermekek

Fontosabb tehát a tetterős, aktív férfi, mint a beteg, gondozásra szoruló, ám tapasztalt apja. A természetes kiválasztódás is erre az elvre épül: az erősek győzedelmeskednek a gyengék fölött.

A lakások helygazdálkodásában az a régi szokás tükröződik, hogy egy szobát nem használnak. Ide gyűjtik a stafíringot, tárolják a tiszta ruhát, bútort. Ez a „kirakatszoba”, amelyben esetleg egy vendég szállást kaphat, de mást nem illet meg ez a „kitüntetés”. A tiszta szoba létét csak a leg-szükségesebb esetben szüntetik meg, akkor, ha sok és különböző generációhoz tartozó személy él egy házban. (Zártságát is rögtön visszaállítják, amint a vendég eltávozott.)

Ezt a következő ábra igazolja:

<i>periódusok</i>	<i>A. 1.</i>	<i>A. 2.</i>	<i>B. 1.</i>	<i>B. 2.</i>	<i>B. 3.</i>
a „tiszta szoba” léte	+	–	+	+	+

A tiszta szobát zártsága és ünnepi hangulata miatt szentnek, míg a többi, „befogott” szobákat profán térnek⁷ lehet nevezni.*

⁷ Lásd Eliade 1987.

* A lakás összes helyiségének használati módjára nincs adatom, ezért nem elemzem őket.

A családja személyneveit vizsgálva szembetűnő, hogy az egyes nevek öröklődnek. A tanulmányozott öt családból négyben a szülők egyikéről, egyben pedig a nagyszülők egyikéről nevezik el valamelyik gyermeküket a házaspárok, azonban a névadásban nem érvényesül semmiféle rendszer: nem mutatható ki az, hogy a nevek inkább apai vagy anyai ágon öröklődnének tovább, és a születési sorrendnek sincs jelentősége ebből a szempontból. Mégis, abban a tényben, hogy az elődök neveit szívesen választják, az a tradicionális szemléletmód kerül a felszínre, mely szerint az ősök szelleme utódaikban él tovább. („...*Hét gyerekből... Megvannak... Nem vezett ki a faj, még élnek... A Fazakasékból van még sok...*”)

A folytonosságot nemcsak a vezeték- és keresztnév, hanem a hasonlóság is bizonyítja. Kiss Erzsébet örömmel és büszkeséggel hangsúlyozza, hogy a fia mennyire hasonlít hozzá, szinte magát látja benne: „*Gyuszika az az enyim! Az az enyim! Mindenki mondja is! Hogy tud így hasonlítani a két gyermek az édesanyjára? Még így a termete is, látod, milyen zömök! Há nagy, elég derék, nem kicsi ember. Olyan zömök. Olyan kicsi nyaka van neki is, nem nagy..., zömök..., teli férfi... Nem kicsi, nem is nagy..., nem nagy oszt..., és jó. Nagyon jó... Nagyon jó lelke van! Nagyon jólelkű gyerekek!*”

4. A mindennapi élet

A mindennapi élet fogalma a társadalomtudományokban tűnt fel Alfred Schütz munkásságában. Szerinte a fogalom három legfontosabb összetevőjét „a kognitív struktúrák, az emberi-társadalmi aktivitások, illetve a társadalmi kapcsolatok rendszere jelenti”.⁸ Erre a hármas megközelítési módra épülnek később a témával foglalkozó különböző szociológiai irányzatok, amelyek ennek egy-egy aspektusát mélyítik el.

A szociológián kívül az etnometodológia is foglalkozott e kérdéssel: főként az emberi élet mindennapjaiban megnyilvánuló rutincselekvésekre mutatott rá.

A fogalom értelmezéséből származó különféle definíciók bizonyos konkrét csomópontok köré szerveződnek. Ezek a következők:

- a mindennapi élet problémamentesként, természetesként tétéleződik, és nincs különbség benne az objektív meg az értelmezett valóság között;
- közösen birtokolt (interszjektív), így az embert a társadalom részeként tekinti;
- történeti, azaz a jelen ismeretei tartalmazzák a múlt tapasztalatait;

⁸ Idézi Niedermüller 1981. 192.

– és kollektív, mivel „a valóságelsajátítás folyamatának kollektív befogadásán és feldolgozásán alapszik”.⁹ A mindennapi élet fogalomkörének egyik lényeges komponense a mindennapi tudás, amely egy természetesként elfogadott ismeretrendszer. Segít a mindennapi életben való eligazodásban, az elvárásoknak való megfelelésben, és ritkán válik explicitté, hiszen az azonos társadalmi csoporthoz tartozók számára nyilvánvaló.

A fenti szempontokat úgy hasznosítom elemzésemben, hogy a hangsúlyt főként a rutincselekvések, a belőlük következő életstratégiák, valamint a társadalmi kapcsolatok rendszerének vizsgálatára helyezem.

Az adatok feldolgozásának megkönnyítésére ismét időszakokra bontom az élettörténetben szétszórta található élményanyagot. A periodizációban a szakaszhatárokat egy-egy – az adatközlő szempontjából jelentős – esemény képezi: hol egy intézmény (iskola, hivatalos szervek, kollektív) eszmei hatása, hol pedig más – a család életét gyökeresen befolyásoló eset (pl. más helységbe való költözés, házasságkötés, létszámváltozás, halál). Az egyes periódusokban a társadalom által szentesített szerepek, feladatok, jogok és kötelezettségek hálóját irányítja a személy választásait, megosztván a hangsúlyt közöttük. Mindennek megvan a maga ideje, és ez a régi bölcsesség ennek az élettörténetnek a tanulmányozásából is igazolást nyer. Mivel nem egy irányító, hanem a társadalom általános modelljeit elfogadó személyről van szó, életének egyszerű, hétköznapi eseményeiből arra a kultúrára is következtethetünk, amelyben ez az életpálya konstituálódott.

Az elbeszélésből sokszor lehet az adatközlő erkölcsi, nevelési szemléletére, identitástudatára, értékrendjére következtetni, de ezeknek a periódusokba foglalása csak egy elméleti dedukció, hipotézis, egyfajta interpretáció. A gondolkodásmód ezen jellemzői az élettörténet mélyrétegét alkotják, ezért a következtetésekben kapnak helyet. Az egyes kérdések jobb megvilágítása érdekében többször idézem az adatközlő saját szövegét is.

Az életpálya a kronologikus rendet megtartva így alakul:

A. 1. (1915–1922) – Gyergyóremetén, a születéstől az iskolakezdésig terjedő szakasz (0–7 év);

A. 2. (1922–1926) – Gyergyóremetén iskolásként (7–11 év);

B. 1. (1926–1928) – Érmindszentre költözésüktől az édesanyja haláláig (11–13 év);

B. 2. (1928–1936) – Érmindszenten az édesanyja halálától a férjhez meneteléig (13–21 év);

B. 3. (1936–1937) – Érmindszenten a házasságkötéstől az édesapja haláláig (21–22 év);

C. 1. (1937–1940) – Esztrón, nagycsaládban (22–25 év);

⁹ Niedermüller 1981. 198.

C. 2. (1940–1953) – Esztrón, bíróságuk idején, háború alatt és közvetlenül utána (25–38 év);

C. 3. (1953–1971) – Esztrón, kollektivizálás után (38–56 év);

C. 4. (1971–1984) – Esztrón, gyermekeinek elköltözése után (56–69 év);

C. 5. (1984–) – férje halála után (69–).

Ezen szakaszok között néha átmeneti rítusok¹⁰ segítségével valósul meg az átjutás. Ilyenek pl. a bérmálkozáshoz, az elköltözésükhöz, az esküvőjéhez, vagy akár a szülőföldjén tett látogatásához fűződő emlékeiben megnyilvánuló események.

A. 1. Gyergyóremetén a születéstől az iskolakezdésig (1915–1922):

Kiss Erzsébet eme legkorábbi emlékei megoszlanak a már ekkor megkezdett munka (így nevezem meg a földműveléshez és állattenyésztéshez kapcsolódó bármely munkafázist, pl. az állatok őrzését, vagy a szénaforgatást, de az egészre is utalok vele), és a játék között. A régmúltból pl. előtűnik az, hogy édesanyjával ételt vittek a mezőn dolgozóknak, vagy hogy bátyját is elkíserte, amikor az sót vitt a hegyre a jószágnak. Temetőlátogatáskor az ő feladata volt, hogy a virágokat a síron körbe rakja. A játékaik közül a Marosban való fürdőzésre, a csúszkálásokra, a szomszéd gyerekekkel való játéokra emlékszik.

Következtetés:

A rutinszerű munka csírájában tehát már a legfiatalabb korra visszavezethető: a későbbiekben a női szerepkörhöz tartozó munkák elvégzésével a szülők úgy nevelik gyermeküket, hogy az minél hamarabb képes legyen ezeket a feladatokat önállóan is elvégezni.

Az adatközlő hosszasabban időzik a „munka”, mint a „játék” témájánál. Talán a mostani szemléletmódját vetíti vissza erre a periódusra, mert úgy tűnik, hogy az előbbi fontosabb, amit egy gyermekről elég nehéz elképzelni.

Ebben az időszakban a társadalmi kapcsolatok a családi körre és a szomszédságra korlátozódnak, és passzívoknak minősíthetők, hiszen ezeket nem maga választotta, hanem adottak voltak számára.

A. 2. Gyergyóremetén iskolásként (1922–1926):

Az iskola megkezdése változást hoz minden gyermek életébe: új világ tárul fel előtte. Nem csoda, ha az itt elért siker élesen megmarad az emlékezetben.

Azonban ha témák szerint csoportosítunk, kiderül, hogy mennyiség szempontjából itt is a munkával kapcsolatos élményanyag vezet (most még változatosabbak a feladatok, amelyeket végeznie kell):

¹⁰ Lásd Gennep 1996. Az elméletet magyarul Fejős Zoltán ismertette. (Fejős 1979. 406–414.)

<i>Munka</i>	<i>Vallás, ünnepek</i>	<i>Iskola, játék</i>	<i>Egyéb</i>
„gyűjtöttek”	elsőáldozás	felmászott a meggyfára	a „rossz” kutya megölése
szülei elküldték, hogy rakja össze a szénát	bérmálkozás	a román vers elszavalása	hogyan büntették meg
vigyáz a házra, ellátja az állatokat	püNKöSDI körmenet		testvére zárdába vonulása
segít a szövőszék felállításában	templomba járás		
gondozza az édesanyját	otthon megtartott ünnepek		
segít az édesanyjának a mezőn	a nagybőjti misszió		
ennivalót visz a mezőre			
vizet hord			

Következtetések:

Látható, hogy szüleinek nevelése hatásosnak bizonyult: mire a hét-nyolc éves kort elérte, már sokféle feladatot bízhattak rá. Akkoriban szinte minden parasztgyermek sorsa az övéhez hasonlóan alakulhatott: a könnyebb mezei munkáktól kezdve az egyszerűbb ház körüli teendők elvégzéséig minden a munkakörükbe tartozott. Ez azt is jelentette, hogy a munkavégzés szempontjából hamarabb felnőtté váltak, mint ha pl. ezt a saját korunk azonos korosztályának életmódjával vetnénk össze. A végzett munka természetes volt számukra, amiért nem járt semmiféle – a napjaink gyakorlatából ismert (pénz) – jutalom, esetleg szóbeli dicséret. A nevelési szemlélet, amely az ilyen szülői viselkedésmód mögött rejlik, szigorú és hatványozottan célorientált, amely az utódokat mielőbb munkatárs-sá, egyenlő féllé kívánja emelni, avagy „hasznosítani”.

Erzsébetet nemcsak a munka szeretetére, hanem a vallásosságra is szülei nevelték: édesanyját mindig elkísérte a különféle ájtatosságokra. Az egyházi ünnepeket otthon is megtartották. Ezeknek a kiemelt jelentőségű alkalmaknak a megünneplésével kapcsolódtak a katolikus vallás tradíciójához. E hagyomány egyik jellegzetessége az, hogy időkezelése ciklikus: az ünnepek évenkénti ismétlődése feleleveníti azt a szent időt, amikor az

Isten fia a földön járt. Az emlékezés által maga a személy is a szent idő részese.¹¹

A hétköznapi sodrásából az is kilendíti a hívőt, ha nem egy nagy ünnep, hanem csak egy ájtatosságon vesz részt: a szenttel való bármilyen kapcsolat lelki feltöltődést biztosít.¹² Az egyházi ünnepek szertartásának külsőségei megragadják az egyszerű ember figyelmét; Erzsébet számára a szép ruhák, a feldíszített falu, a virágszórás, a határkerülés egész szokásrendje máig ható pozitív emlék.

Ebben az életszakaszban bővül a társadalmi kapcsolatháló: a családon és a szomszédokon kívül az iskola- és vallási közösség is egyre nagyobb fontosságú, amelyekben már aktívan vesz részt, hiszen az ottani tagok közül maga választja meg azokat a személyeket, akikkel szorosabb ismeretséget köt. Az iskola és a templom intézményei a közvetített normarendszerükkel szervesen beépülnek a személy gondolkodásmódjába, rejtetten irányítják erkölcsi szemléletét, értékrendjét, eszményeit, identitástudatát.

Az A. 1. és A. 2. periódusok általában mitizáltan jelentkeznek a szövegben. Amikor az adatközlő hosszú idő elteltével (kb. 65 év múlva) a szülőfalujába, Remetére látogat, gyermekkorra színterének, szereplőinek, eseményeinek a képe aktivizálódik emlékezetében, és ez elbeszélés során pozitív jelentést kapnak. A jelen objektív valósága szinte teljesen felszívódik a visszatekintésben, mintegy újraéli a múltat: „...mikor ment a vonat azon a hegyen keresztül, na mondom most itt vagyunk a Cseresnyésbe. (...) Itt megyünk, a vonat... a Maros hídján keresztül, itt már tudom, hol vagyok” – megtalálta a maga „axis mundi”-jét (Eliade 1987), „szent földjét”, amelyet oly régóta hiányolt.

A szent földhöz hozzátartozik az egész falu és környéke¹³, de vannak olyan pontok, amelyek különösen szentek. Ezek általában azok a helyek, ahol sokszor megfordult gyermekkorában, vagy amelyhez valamilyen jelentősebb esemény kapcsolódik (de egyszerűen a táj szépsége is megragadhatja). Ilyen pl. a legjobban termő földjük, a Maros hídjá, a vasúti töl-

¹¹ Vö. Eliade 1993. 137. „A hagyományos társadalomban élő ember történelemellenessége, önnön létének az archetípusok végtelen ismétlésére való korlátozása arra vall, hogy szomjúhozik a valóságra, és retteg, hogy a profán létezés értelmetlenségében elveszti önmagát. A végső valóságba vetett hit vezérli a profán világ »valótlanágaival« szemben, amely nem is alkot világot, mert maga a nem teremtett, nem létező: a semmi.”

¹² „Az emberi létet a hagyományos világban szakrálisan fogják fel. A vallás megszentel mindent, nemcsak az ünnepeket, nemcsak a művészetet, hanem a hétköznapi világát is: a munkát, a jogot, az időt és a teret, a szokásokat.” Bálint 1938. 11.

¹³ A hely szentségét bizonyítja az is, hogy Remetét „nagy községnek” tartja (és itt a „nagy” jelzőnek igen pozitív jelentése van), amelyik egy kisvároshoz, Nagykárolyhoz viszonyítva is megállja az összehasonlítás próbáját. (Remete lakosságát 13 000, Nagykárolyt 16 000 főre becsüli – ezek az 1910-es népszámlálás adataihoz állnak közel.)

tés, a források, édesanyja szülőháza, a rokonok házai, bizonyos utcák, a templom, őseinek a sírja stb.

Erzsébet – újra találkozván – szeretne eggyé válni a tájjal, minden érzékével magába szívni, és – talán örökre – elraktározni szülőföldje képét: „...*álltunk ott egy darabig, én is élveztem a világot, nézegettem a Marost*”; ivott a forrás vizéből, sőt, még az útra is vitt magának belőle; tört a hajdani földjükön termett búzakalászból, hogy legyen otthon emléke.

A „hivatalos” szentségen kívül a pap és a kántor személye Erzsébet emlékeinek külön szentségében is részesül: „...*tanálkoztunk a pappal. Tanálkoztam a kántorral, a kántor jó iskola... velem együtt jártunk iskolába, tanálkoztunk avval is...*”

Az idealizált, eszményített hangvétel az aranykor mítoszokkal rokonítható: akkor volt minden a legjobb, a kisgyermekkor világában: „*Olyan szép udvarok, olyan szép ház! S olyan jól vótak ott mind! (...) Én sajnáltam, hogy eljöttek a szüleim. Jó levegő! Szép hely! Olyan szép helyen van Remete!*”

E periódus végeztével mintha minden az ellentétébe fordulna: „*De kiültek a kopasz földre! Megérkeztünk, nem vót semmi, csak a kopasz föld!*”

B. 1. Érmindszentre költözésüktől az édsanyja haláláig (1926–1928):

Erzsébet többször és részletesen elmeséli, hogyan jött el családja Remetéről, milyen okból, hol és hogyan telepedtek meg, kitől vették a birtokot, milyen körülmények fogadták őket, hogyan vesztette el édesanyját, és miként vált egyre önállóbbá.

Következtetések:

Jelentős fordulópontok tehát ezek, „krízishelyzetek”, „epifániák”. Ezeket a fogalmakat Norman K. Denzin így határozza meg az *Interpretív biográfia*¹⁴ című tanulmányában: „Az epifánák interakcionális momentumok és tapasztalatok, amelyek nyomot hagynak az ember életén. Megnyilvánul bennük a személy karaktere. Ezek sokszor krízispillanatok, amelyek megváltoztatják a személy életének alapvető jelentésstruktúráit. A hatásuk lehet pozitív vagy negatív. Victor Turner ezeket »a tapasztalat liminális fázisának« nevezi. A liminális vagy küszöbélményekben a személy »a senki földjén van, a múlt és a jövő közt«. Az epifániák egzisztenciális események.”

¹⁴ Denzin 1989. 70.: „Epiphanies are interactional moments and experiences which leave marks on people's lives. In them, personal character is manifested. They are often moments of crisis. They alter the fundamental meaning structures in a person's life. Their effects may be positive or negative. They are like Victor Turner's (1968. 41.) 'liminal phase of experience'. In the liminal, or threshold moment of experience, the person is in a 'no-man's land betwixt and between... the past and the future' (Turner 1986. 41.). These are existential acts.”

A jelen estben valóban észlelhető a „senki földjén”-állás érzése: „*De kiültünk a kopasz földre!*” Az új hely ismeretlenségében fenyegető, ellenséges az egyén számára. Ezért a bekövetkező haláleseteket szinte úgy építi bele gondolkodásába, mintha bennük csak a sors mutatta volna meg szélsőes hatalmát, amiért egy elhamarkodott döntést hoztak: „...*nem is kellett vóna annyit dógozni, kevesebbet, s akkor nem halt vóna meg, sokat is dógoztunk*”. A sors ellen az egyén nem lázadhat, vállalnia kell tetteinek következményeit, inkább elemésztí magát bánatában: „... *nagyon megbánták, vagy... hogy búszulták el magokat? Vagy nagyon sokat dógoztak azért, csak hogy nagyon hamar meghaltak szegények*”.

A liminális fázisban¹⁵ vannak olyan személyek, akik az átvezető szerepét játsszák, akik segíteni próbálnak az új körülményekhez való adaptációban. Ilyen pl. Ady, aki lakást biztosít az odaérkezőknek, tanácsaival eligazít, tanítja őket az ottani gazdálkodás fortélyaira, vagy ilyen az apácának ment nővér, aki már előttük megérkezett. Édesnéjike segíti testvérét életének minden nehézségében, így akkor is, amikor meghal édesanyjuk, és a 13 éves gyereklányra hárul a háztartás vezetése.

Az e periódusba sorolható emlékkockákból nem olvasható ki pontosan az, hogy milyenek lehettek a hétköznapok. Csak feltételezni lehet, hogy édesanyja lebetegedése és halála után a megszaporodott munkamennyiség mellett alapjában ugyanolyan maradt napjainak a beosztása.

A társadalmi kapcsolatai itt gyökeresen megváltoztak, új emberekkel kellett megismerkednie. Ám a rá eddig is nagy hatással bíró két intézmény, a templom és az iskola, továbbra is megmaradt. Azonban ezek a kapcsolatok ismét passzívoknak nevezhetők, mivel többé-kevésbé a körülményektől, nem a saját akaratától függtek.

B. 2. Érmindszenten édesanyja halálától a férjhezmenetelig terjedő időszak (1926–1936):

A „világba vetettsége” anyja halála után kezdődik, ekkor dől el az, hogy megállja-e a helyét, és hogy a „tanulóévek” alatt sikerült-e azokat a készségeket elsajátítania, amelyek nélkülözhetetlenek az ön- és mások fenntartásához.

Emlékszik arra, hogy megdicsérték az először készített süteményét; zászlóanyává nevezték ki, mivel ő adományozta a zászló elkészítéséhez a legnagyobb összeget.

De az emlékkockákból össze lehet állítani azt is, hogy miként folytak a hétköznapok, ünnepek.

Erzsébet már 13 évesen „gazdasszony”, az ő dolga, hogy gondját viselje a bátyjának és az édesapjának, ellássa az állatokat. Ezek mellett, amikor

¹⁵ Lásd Turner 1972. 338–347.

szükség volt rá, földet művelt: kapált, veteményezett, szénát forgatott stb. A kikapcsolódást kisebb korában a templomlátogatás jelentette – a „tagból” rendszeresen járt be barátnőivel Mindszentre, minden vasárnap, vagy amikor egyéb ájtatosság volt –, meg a fonók, amelyeken a tagbéli lányok gyűltek össze egyiküknél fenni.

Amikor a gyászidők leteltek, akkor kezdett el bálba járni, udvaroltatni. Régen különböző bálakat rendeztek: karácsonyi, újévi, katona- és farsangi bált. Volt olyan is, amelynek bevételét az egyház javára fordították. Ezekre meghívók szétküldésével hívták el a vendégeket. Azonban bál tulajdonképp minden hétvégén volt. A bálakat a falusi iskolában vagy az egyik magtárban tartották, zenét pedig a tasnádi zenekar biztosította. Erre az alkalomra mindenki kiöltözött, s a lányok igyekeztek minden héten más ruhában menni. („*A divatot mindig megvettük! Felöltöztünk, azt nem hagytuk el.*”)

Az volt a szokás, hogy általában éjfélkor asztalt terítettek: a lányok hazulról vittek hidegmájast, kolbászt, különféle süteményeket, a fiúk pedig az italt (likőrt) tették a közösbé.

A lánynak, ha felkérték, mindenkivel illett táncolnia. Az udvarlója azonban mindig szemmel tartotta, hogy kivel táncol, s ha úgy látta, hogy partnere „*nem megfelelő*”, akkor lekérte tőle.

A bálban a legnagyobb presztízse a jó táncosoknak volt: „*Pláne mikor jöttek idegen faluból, oszt nem ismertük, oszt nem szerettünk vele táncolni, vagy nem is tudott olyan jól táncolni..., csak az ilyenek oszt azt nézik, hogy még lány tud a legjobban táncolni, hogy tudjon, tanuljon ő is táncolni. Az ilyenekkel oszt há ki szeret táncolni?*” Az adatközlő elítéli azt a viselkedést, ha a lány arra kéri a táncosát, hogy ne engedje át másnak, hiszen ha ilyenkor erősködik valaki, akkor abból hamar verekedés lehet. A nőválás alkalmával illett azt a fiút „*felvenni*”, aki a belépőt fizette, s aki a legkedvesebb volt a lány számára.

A deviáns viselkedést kimuzsikálással büntették. Egyszer pl. megtörtént, hogy valamelyik lánynak megtalálták kint az elszórt fehérneműjét, és azt muzsikálták ki.

A bálokra minden fiatal hivatalos volt, még a szomszéd falvakból is jöhettek: „*A lányok, román lányok, katolikus lányok, mind együtt (...) közös bál vót. Sose vót külön, hogy na a reformátusok csinálnak bált. Ott mindenki egy... egy... vegyes vót. Mindenki testvér vót az egész.*”

Farsang idején a hétvégi bálozásokon kívüli szórakozási lehetőség a farsangolás volt, amikor a játékos kedvű fiatalok végiglátogatták társaikat. Beöltöztek cigánynak, a fiúk nőknek, a lányok férfiaknak, az arcukat összemázgálták, úgyhogy csak a hangjukról, mozgásukról lehetett felismerni őket. Érkezésüket csörömpöléssel jelezték, és kiáltották, hogy: „*Akinek van vénlánya, vigye ki a gulyára!*” Ha behívták őket, akkor mondókával ennivalót kértek. Ha kaptak, ülve fogyasztották el. (Az adat-

közlő pl. cukros főtt máléval kínálta meg őket, amivel nagyon meg voltak elégedve.) Megtörtént az is, hogy amikor eljöttek a farsangosok és kérték, hogy ismerjék fel őket, akkor egy párat nem tudott megnevezni, mert azok némák maradtak. Később kiderült, hogy a szomszéd faluból jött lányok öltöztek be fiúruhába.

Azok a legények, akiknek a kedvesei a tagban laktak, együtt jártak ki „társalogni”. Így ment először látogatóba az egyik barátjával az adatközlő későbbi férje is. Ezt az alkalmat Erzsébet máig sem felejtette el, pontosan fel tudja idézni: „*Jöttek szekérrel, jött tata, gyönyörű két lova vót; tata, felőtözve olyan vót az, mind egy kiskirály! Gyönyörű! Akkor nem vót senkinek olyan a bálba! Gyönyörű bokszesizma, pepita nadrág, sötétkék kabát, gyönyörű fehér ing, kravát, nyakkendővel, gyönyörű asztrahán sapka, barna bürkabát, olyan vót, mint egy kis királyfi.*” Pontosan olyan volt, mint amilyennek megálmodta. Ugyanis szokás szerint Andrásnapkor bizonyos praktikákkal akarták a lányok megtudni, hogy ki lesz a jövődöbelijük. Ezért egész nap böjtöltek és úgy feküdtek le, hogy egy pohár vizet az asztra, „*sajtalan*” pogácsát és fésűt pedig a párnájuk alá kellett helyezzenek. Erzsébet nem csinálta mindezt végig, csak a böjtölést, mégis megálmodta a leendő férjét. A barátnője meg, aki hűségesen minden kitételnek eleget tett, nem álmodott semmit, és később nem is ment férjhez, hanem zárdába vonult.

Az udvarlási szokásokhoz tartozott a májusfa állítás és az éjjelizene. Erzsébet kétszer kapott májusfát.

A párválasztásban meghatározó volt számára az, hogy udvarlója, „*ka-tonaviselt*”, vagyonos, gazdálkodó fiú legyen.

Következtetések:

A végzett háztartási munka már olyannyira beidegződött cselekvéssé vált, hogy Erzsébet még séta közben is tudta, hogy otthon milyen dolog várja. Pl. ha látta, hogy közeledik az eső, akkor otthagya a barátnőit és futott haza, hogy összerelje a majorságát. A háztartás vezetésében elért sikerek büszkeséggel töltötték el. A magáról alkotott jó véleményét mások is alátámasztják: „*Jaj, hát az aztán mindig magyarázott, hogy így, hogy úgy, milyen kislán, meg így, meg amúgy, na...*”

Egy idő után a bálozás megszokottá, majd terhessé válik: azért viszik magukkal az egyik lány édesanyját, hogy vele minél hamarabb hazajöhesse-
senek.

A templomlátogatásról egyre kevesebbszer tesz említést. Ez nem jelenti azt, hogy nem járt továbbra is, hanem azt, hogy szokásossá vált: ismeri a nagy ünnepek szertartási menetét, nem jelentenek már újdonságot ezek sem.

Mi lehet az, ami ebben a helyzetben nagy élményforrás? Feltételezém szerint azok az alkalmak, amikor az udvarlóit fogadja, hiszen a másik nemmel ilyen szerű viszonyban még sohasem állt.

A társadalmi kapcsolatköre nagylánykorában kitágul, új barátokra, ismerősökre tesz szert a bálozások alkalmával, és ezekben aktívan vesz részt. Ám azok az intézmények, amelyek régebbi hatással voltak személyiségének alakulására, most háttérbe szorultak: az iskoláit a négy elemi elvégzésével abbahagyta, a templomi szertartás meg rutinná vált. Eddigre azonban erkölcsi szemlélete, értékrendje, illem- és taburendszere már teljességében kifejlődött.

Erkölcsi felfogását kezdetben leginkább a vallás parancsolatai irányították. Később a szocializáció következtében magáévá tette társadalmi csoportjának normáit. E kettő fókuszpontján jött létre egyszerű, puritán gondolkodásmódja, amely még most is jellemzője. Pl. bizonygatja, hogy nem tudta „minek kell egy lánynak férjhez menni”: „*Nem tudtam én semmit! (...) Hát nem is gondoltam én olyasmire! Eszembe se jutott az olyasmi. Komolyan!*”

Büszke arra, hogy érintetlenségét sikerült a házasságkötésig megőriznie: „*Eszem vót, úgyhogy én meg tudtam állni a talpamon. Engem nem tudott..., álljon félre tülem. Ott mese nem vót!*”

Saját erkölcsössége feddhetelenségében így vélekedik a megesett lányokról: „*Mer próbáld meg. Hol van egy tű? Szúrd bele csak a cérnát! Be tudod abba tűbe, ha nem áll meg? Meg kell annak állni, hogy be tudd... Ippen úgy van... Ahhoz akarát kell, másképp nem lehet.*” A hagyományos felfogás szerint a lánynak vigyáznia kellett a tisztaságára: „*Lány vagy, vigyázz magadra, és kész!*” Ha elbukott, akkor a nőt szolták meg elsősorban. A társadalmi normák szerint tehát nagyobb szabadsága volt a férfinak, mint a nőnek. Ez a szabadság azonban nem korlátlan, mert ha a falujában meg akart maradni, akkor feleségül kellett vennie a megejtett lányt.

Úgy tűnik, hogy ebben a kultúrában a női emancipáció még gyermekipőben járt: a nőnek kevesebbet engedett meg, illetőleg nézett el a falu zárt közössége, és ez a korlátozás nemcsak a szexualitás terén, hanem akár a mobilitásban, akár a házasságkötés utáni nagy munkaterheltségben is megnyilvánult.¹⁶

Az utóbbi két idézetből látható, hogy az adatközlő milyen óvatosan fogalmaz, amikor a nemiség témájához érkezik: elhallgatással vagy máshol eufemizmussal (pl. „*társalgás*”) jelzi, hogy ez számára tabu. (Pl. a fehérnemű kimuzsikáltatásának esetét is illetlennek tartja, megkér, hogy ne „*tegyem bele*” a dolgozatba.)

¹⁶ Hasonló következtetésre jut Nagy 1990. 199.

Az illem határozta meg azt is, hogy a halottat mennyi ideig és hogyan kellett gyászolni. Ha valaki megszegte az íratlan törvényeket, akkor kinézték a közösségből. Az adaközlő esetében azt figyelhetjük meg, hogy ő az illemhez maximálisan igazodni próbál akkor is, amikor gyászol, akkor is amikor táncol. (Pl. megítéli azt a lányt, aki tánc közben arra kéri partnerét, hogy ne adja át senkinek, hiszen az illendőség úgy tarja, hogy mindenkiel táncolni kell.)

A nemük szerinti társadalmi szerepeknek kívánnak megfelelni a fiatalok, amikor az udvarlási szokásokat gyakorolják: az éjjelizene, a májusfa-állítás, a kedves látogatása a fiú szimbolikus üzenete, amelyet a lány értelmez, míg nővászkor a lány érzelmei kerülnek felszínre. Még a jövődóbeli megjósolása is egy ilyen szerephez tartozik: a lányokat foglalkoztatja ez a kérdés annyira, hogy kitudakolásáért sok mindenre képesek. (A jelen példában az egyik édesanya figyelmeztet az András-napi teendőkre, ő a hagyomány átadója, a szerepek megtanítója.)

Értékrendje a párválasztással kapcsolatban a legkifejezettebb. Első helyen az anyagiak állnak: a gazdagság, a földműves életforma, ezt követi a jó megjelenés. *„Józsí, mert ő ügyes fiú vót, én meg örültem a földnek, a vagyonnak, a szép lónak, meg a... nem a semminek..., (...) nekem kellett a ... aszontam, hogy én menjek olyanhoz férjhez, aki... menjek a piacra, oszt kóstolgassam a tejszelet, mert hát mikor énnekem vót tehenem, meg disznóm, meg minden, oszt én menjek a piacra? (...) Nem kell nekem!”* Az érzelmeket – még ha voltak is – letagadja: *„Hát nem szerelemből mentem férjhez, hogy jaj, hát én hogy szeretem., vagy... Férjhez mentem, mer más is ezt csinálja...”* A kasztrendszer létrejötte is az ehhez hasonló felfogásmódban rejlik, amelyben nem az érzelmei, hanem az anyagiak határozzák meg, hogy az egyén mely rétegből házasodhat. Az érzelmei takargatása általános lehetett, melyre szinte ellenpontként érkezett napjaink szerelemkultusza a maga szabadosságával. (Azonban vidéken a szexualitás ma is visszafogottabb, mint városban, ahol nem kell a falu szájától tartani.)

Erzsébet a gazdálkodó életformától, a kiegyensúlyozott anyagi feltételektől nem akart megválni. Ezért választott magának olyan társat, aki hozzá hasonlóan élő, módos ember, és akinek szintén az anyagiak számítanak: *„Tata nem azír? Há tata is azér jött. Nem azér, hogy neki nem vót mit, mi... mi... neki is vót, de oszt ú se akart elvenni olyat, kinek ne legyen semmije...”*

Saját életstratégiájával és gondolkodásával tehát hozzáidomul ahhoz a társadalmilag elfogadott szokásrendszerhez, amely a házasságkötést, és az azonos rétegből való választást tartja a legtermészetesebbnek. Ezek által igazodik a tradícióhoz, az általános modellhez.

Ez az időszak is idealizáltan jelenik meg előttünk, akár csak a kisgyermekkor. Úgy tűnik, hogy Erzsébetnek sikerült feldolgoznia családtagjai-

nak elvesztését, és egyre jobban érzi magát, élvezi, hogy „nem parancsol neki senki”, hogy a maga ura.

Az „*Ady tanya*” valóságos paradicsom, ahol minden megterem a gyümölcsötől a zöldségig. Ez tehát a második „aranykor” az adatközlő életében, amikor sem vallási, sem etnikai különbség nem volt az emberek között, hanem „*mindenki testvér volt*”.

B. 3. *Érminszenten a házasságkötéstől az édesapja haláláig (1936–1937):*

Erzsébet rövid, nem egészen három hónapi ismeretség után ment férjhez Kiss Józsefhez. Ezt a rövid udvarlási időt így indokolja: „...*Ágoston katona volt, apám betegágyon volt..., (...) és tudott szépen udvarolni, és nem is bántam egy cseppet se, hogy odajött hozzám*”. „*Féltem az életemtől, hogy egyedül maradok... Örültem, hogy jött.*”

Az esküvőt a mindszei templomban tartották, ahová három szekérral jutott el a násznép. A tanító, Hard Feri volt a nagyvőfély, és a barátai, barátnők a vőfélyek és koszorúslányok, összesen két pár. A lakodalomra csak a közeli rokonok, szomszédok, barátok jöttek el, szám szerint 54-en. A nászlakomára a menyasszony házában került sor: a két szobájukat kiürítették, és ott mindenki elfért.

Az adatközlő eléggé felháborodott hangon válaszolt arra a kérdésemre, hogy mentek-e nászútra: „*Hát volt akkor nászút? Akkor nem volt nászút! Nem volt idő nászútra menni, sok volt a dolog. Ki az istállóba! A jószág-hoz, meg fejni a tehenet, meg étetni a disznót, meg...*”

Következtetések:

Az a tény, hogy egybekelésüket szertartással és lakodalommal ünnepelték, igazolja, hogy a hagyományos szemlélet igényli az átmeneti rítusokat. Az egyházi esküvő szertartásával mutatja fel a pár a közösség számára azt, hogy ezentúl egymáshoz tartoznak. A közösség a lakodalmi ünnepléssel fogadja el őket házastársként.

A lányságról az asszonyi életformára térés Erzsébet esetében egyszerűen történt (nem volt szükség olyan eltávolító rítusra, mint a nászút), és látszólag a hétköznapok menetén mit sem változtatott.

A házasságkötéssel a társadalmi kapcsolatok nyitott rendszere most zártabb, az aktívból passzív lett, ugyanis a barátokra már nem volt oly módon szükség, mint az előző periódusban, amikor az ismerkedéshez nyújtottak nagy segítséget.

Identitásának tudatosítása ehhez az időszakhoz köthető, feltehetően azért, mert általában a párválasztás kapcsán válik problematikusá az individuum számára az, hogy milyen etnikai csoporthoz¹⁷, felekezethez tartozik („...*hát elvett engem, magyar lányt, nem vett el román lányt*”).

¹⁷ Vö. Barth 1996/1. 3–24.

Meg tudja vallani – nem kis büszkeséggel – hovatarozását: „*Na és én férjhez mentem Esztróra, román községbe, de magyar család, magyar családom van, katolikus magyar családom, mer apu is katolikus vót.*” Identitását nemcsak hogy megőrizte, de „értékeit” tovább is adta gyermekeinek.

C. 1. Esztrón, nagycsaládban (1937–1940):

Édesapja halála után az adatközlő férjének a szülőfalujába, Esztróra költözött. A „*nehéz sors*” ezzel megkezdődött számára, mivel az új helyen neki kellett gondoskodnia apósáról, sógorairól, férjéről. Az apósa hamarosan meghalt, de az ipari iskolából hazalátogató sógorait „*tarisznyalnia*” kellett, és mosnia, főznie rájuk: „*Fiatalasszon vótam és vót hét férfi a nyakamon! Ezeknek nekem kellett kenyeret sütni és enni adni, ruhát mosni.*”

Esküvőjére 11 hónapra született meg az első gyermeke, Teréz, és utána szép sorjában még hat, de ezek közül csak kettő maradt életben: Márta, a harmadik, és Gyszi, a hetedik gyermek. Erzsébet legjobban az első szülésére emlékszik, és úgy, mint a legnehezebbre. Ezt is, mint minden gyermekét, otthon hozta a világra, és csak egy bába segítségével, mivel „*akkor még nem vót orvos*”. Most úgy vélekedik, hogy ma azért könnyebb a nőnek a szülés, mert „*asztalra fektetik őket*”.

Az újszülötteket már egyhetes korukban megkeresztelték, nehogy véletlenül anélkül haljanak meg. Ilyenkor a keresztanya vitte őket a nagymajtényi templomba. Közvetlenül a szülés után Erzsébetet bejárónő és bába is segítette dolgai elvégzésében: az előbbi a mosást, a takarítást, az utóbbi a csecsemő fürösztését vállalta.

Az adatközlő ebben a nagy családban is megállta a helyét: „*És én gazdálkodtam magamnak... (...) Még jöttek énhozzám asszonyok, még ha férjhez mentem Esztróra, még ott is jöttek, és nem is akármilyen asszonyok, savanyúságot berakni, vagy ezt-azt, paradicsomot, hogy kell eldugaszolni, hogy ne romoljon meg, jöttek énhozzám kérdezni.*”

Következtetések:

A magáról alkotott kép ismét a mások általi megerősítésből építkezik, és nyomon követhetjük itt a mindennapi tudás átadásának folyamatát is, akár a keresztelés, a csecsemőgondozás, akár a befőzés módját tekintjük. A tradíció mindezekben irányító szereppel bír.

A gyermekszüléseket századunk 30-as éveiben még az otthoni környezetben folytatták le, és bizonyára ennek is megvolt a maga jól meghatározott rítusa. A bába által nyújtott – akkoriban szakszerűnek tűnő – segítség mára bizonyára sok elemében elavult.

Az idegen környezetben az ismeretségi köre leszűkül, társadalmi kapcsolatai a családon kívül a szomszédokra korlátozódnak. Mivel adottak, és nem saját maga által választottak, ezért passzívnak tekinthetők.

C. 2. Esztrón, bíróságuk idején, a háború alatt és közvetlen utána (1940–1953):

„Magyar ér” alatt Erzsébet férjét választották meg a falu bírójának. A bíró feladatához tartozott, hogy adót szedjen, engedélyt adjon az erdőléshez, hogy kiadja a marhalevelet, a „régíát”. Az adatközlő szerint bíróságukból neki csak kára származott, mivel a nyomtatványokért ő egyszerre több pénzt adott ki, amit csak apránként kapott vissza, az pedig úgy hamar elfogyott. Megszaporodott a munkája is, hiszen a szombatonként Esztróra látogató jegyzőt illet megvendégelnie. Haragudott a férjére, amiért az szívesen töltötte az idejét a jegyzővel: a hivatalos munka elvégzése és az ebéd után együtt mentek a falu fő találkozóhelyére, a kocsmába. Erzsébet szerint férje ekkor szokott rá az italozásra. A „bíróságból” annyi haszna volt, hogy megtanult románul azzal a céllal, hogy hatalmi helyzetét ne éreztesse a román falubeliekkel, akik valamilyen ügyben hozzá folyamodtak és nem tudtak magyarul.

Az adatközlő sógorainak elköltözésével a családjuk magára maradt. A már csiráiban eddig is meglévő szerepkörök ekkor rögzültek a házastársak között. Ők is megosztották a munkákat: Erzsébet a „nőies” feladatokat végezte, vagyis ellátta az állatokat (az elbeszélésben főként a malacok, borjúk, csirkék gondozására tér ki részletesen), végezte a háztartást, és amíg a gyermekei kicsik voltak, addig csak ő foglalkozott velük; míg a férje a „férfiasakat”: dolgozott a mezőn, ügyelt a lovaira. Amikor a mezőn több dolog akadt, akkor Erzsébet is segített. A „dologidőben” haragudott igazán a jegyzőre, amiért elvonta férjét a munkától, mikor pedig annak hétvégén is dolgoznia kellett volna.

Következtetések:

A hétköznapok feladatköre ebben a periódusban tehát megoszlott a gazdálkodás, a gyermeknevelés, a háztartás és időnként a hivatalos ügyek rendezése között. Amint a fentiekből látható, családjuk életvitele a hagyományos paraszti életstratégiához igazodott, amelyben elkülönült a női és a férfi szféra. E kettő összehasonlításából kitűnik, hogy a női szféra mindig inkább befelé forduló, a családot, a gyermekek érdekeit favorizáló, míg a férfi szféra kifelé forduló, a „világgal”, a tágabb közösséggel kapcsolatot teremtő.¹⁸ Életvitelükbe beidegződött az a szokás, hogy csak a nő foglalkozik a csecsemővel, a férfi majd nagyobb korában fedezi fel csupán: „Mikor pici vót, akkor nem szerette a gyereket. Mikor mán jól tudta ölbe

¹⁸ Vö. S. Dobos 1964. 198–217. és Nagy 1982. 152–157.

fogni, ölbe. Jött-ment a gyerek. Akkor mán oszt nagyon szerette. De hamarabb, mikor még olyan kicsi, nem segített nevelni, nem... (...) Mint most, hogy nevelik a gyereket, hogy pelenkát mosnak, meg mit tudom..., (...) még a vécére sem ment utánuk.”

Az adatközlő nevelési szemlélete a saját gyermekeivel való kapcsolatában alakul ki. Ő annak idején szigorú nevelítésben részesült, amit most pozitívan értékelt: *„Nagyon jó nevelést adtak! Nem vót szabad azt csinállok, amit akarok! És nem is vót rossz.”* Ezek szerint próbálja nevelni ő is a saját gyermekeit, és a munkára való szoktatás nála is lényeges, mert *„...gyermekkorában amit tanul az ember, azt nem felejt el soha! És azír jó a kicsi korába a gyermeket nevelni, mer engem a muszáj tanított meg, de egy gyermek, aki az anyja mellett nő fel, nem jó elkényeztetni, hogy ne csináljon semmit, hanem ott legyen mindig, takarítani, mosni, minden..., kicsi gyerek..., ott zsebkendőt, zoknit, ott ni, mosson. Mer megtanul. Mer úgy tanulja meg!”*

A mindennapok kerékvágásából a templomi szertartások zökkenetetté ki. A faluban nem volt katolikus templom, ezért Mindszentre, Királydarárcra, Nagymajtényba mentek misét hallgatni: *„Ültünk a szekérre, oszt mentünk Mindszentre templomba. Meg Darórcra. Meg Nagymajtényba... Meg amikor ahova akartam. Oda vitt. Akárhova elvitt! Csak... csak találjam jól magamat. (...) Mindszentre sokszor mentünk templomba. Még szánnal is.”* A kapcsolatháló tehát ismét szélesebb körre terjed, s talán azért tudott Erzsébet megbékélni az Esztrón maradásával, mert férje a kedvében járt. *(„...mer olyan szándékkal mentem én Esztróra férjhez, hogy nem maradunk ott. Azt mondta tata, hogy ahova akarsz, eladjuk a földet, vagy amit kell..., szóval nem maradunk Esztrón na. Másképp nem mentem vóna hozzá férjhez.”)*

A gyermekeit Darócon kellett iskoláztatnia, ugyanis a faluban nem volt magyar osztály. A helyzetüket meghatározó hivatalos megnevezést építi bele identitástudatába: *„...magyar ér allatt szórvánmagyarok lettünk”* – mondja magáról, és ehhez valamiféle üldöztetettséget asszociál.

A bíróságukhoz kapcsolódó emlékeit a következő kijelentése jellemzi a legjobban: *„Nem bántott senki, mi sem bántottunk senkit.”* Ennek a mondatnak a mélyrétegére a később történetek függvényében lehet rálátni, amikor a II. világháború az ő környékükre is elért, és amikor az egyén egyszerre lehetett sértő és szenvedő fél.

A háború így jelenik meg emlékezetében: *„Há – ugi – hát jött a háború meg minden, akkor mán nem... Akkor mán oszt felbomlott mán az egész világ... Akkor baj vót mán..., nem lehetett tudni, hogy mi lesz, hogy lesz...”* Ebben a külső káoszban az egyszerű emberek úgy folytatták életüket, mintha mi sem történt volna (pl. az adatközlő süti a nagy kenyereket minden héten), csak akkor hagytak fel szokásaikkal, amikor a frontvonal a falu határában húzódott, és emiatt bujkálniuk kellett.

A háborús élmények elbeszélése a népmesék hangulatát idézi fel. A népmesék egyszerű hőse a legnehezebb helyzeteken is felülemelkedik, mert okossága, talpraesettsége, jószívúsége, kitartása, azaz jó tulajdonságai segítik őt.¹⁹ Erzsébet élettörténetében így jeleníti meg magát és férjét. Férje a falu bírója, a legalkalmasabb arra, hogy mutassa az utat a katonáknak Margitta felé. Miután feladatát teljesítette, éjszaka, a sötétben is hazatalál, és útjából még a „visító” golyók sem tántorítják vissza. Ezalatt Erzsébet otthon áll helyt: jószívuén segíti a katonákat a tisztek vacsorájára való töltött káposzta elkészítésében. Még az öt frissen sült kenyerét, meg a húsdarálóját is nekik adja, és közben a „jótett helyében jót vár”, azt, hogy mihamarább elmenjenek onnan.

A történelem egyik legnagyobb eseményéből tehát annyi marad meg az adatközlő emlékezetében, amennyi őt és szűkebb környezetét közvetlenül érintette, és a pontos háborús helyzetről hiába is faggatnánk.²⁰ Talán ez is a női világlátás egyik jellemzője.

A háború utáni másik nagy krízishelyzet a kiraboltságuk volt. Ennek elmondásakor az értékrendje válik explicitté: sajnálja ugyan az elvesztett anyagiakat, de fontosabbnak tartja, hogy személyükben semmi bántódás nem esett, hiszen a betörők őket is megsebesíthették, megölhették volna. Az apró nyomokat egy egész történeté kerekítő jelentéstulajdonításnak, a konstruálás folyamatának²¹ lehetünk tanúi, a következők olvasásánál: *„Mindent úgy elvittek, drága, nem maradt! Lent vótak, leesett az ablakon, ahun adták ki, de orgazda vót, mer ahogy mi nagyon elaludtunk, hát tata nem szokta bezárni az ajtót soha, olyan szokása vót, mit zárjon be? Kinek? Mi elől zárjon be? Mer ő többször kiment a lovakhoz az istállóba, s nem szerette, hogy mindig nyitogassa az ajtót. Há biztosan be... amíg apu..., mer éjszaka kiment, míg ő az istállóba vót, addig ő bejöhett, oszt biztos tudta a járást, máskülönbent azt nem tudta megcsinálni, bement szépen bement, kinyitotta az ablakot, s az ablakon keresztül adta kifele a ruhát. Ez tudta a járást. Azér!”*

A háború utáni években nagyon nehéz volt a megélhetés. A Mezőgazdasági Társulás tagjainak „kótát” kellett beszolgáltatni az államnak, és ezt a kótát a földbirtok nagysága és az állatok mennyisége szerint állapították meg. Ez a rendszer sok visszaélésre adott alkalmat. Az embereknek néha több terményt kellett beadniuk, mint amennyit valójában termeltek. Ilyenkor a hiányzó részt maguk vásárolták meg, jó magas áron. Ez elszegényedéshez vezetett: *„Akkor kottavilág vót, mán kollektív vót, kellett fizetni a nagy kottát. (...) Nagy tejbeadás vót, oszt nem vót csak egy te-*

¹⁹ Lásd Nagy 1993. 56–57.

²⁰ Lásd Katona 1977. 189–202.

²¹ „A konstruálás logikáját a szövegszerű szerkesztés biztosítja: az emlékezés maga is narratív rendszerező és megjelenítő aktus, úgy emlékezünk tehát, hogy emlékeinket egy összefüggő történet keretében rendszerezük.” Gyáni 1998. 299.

hén akkor, aztán kellett venni... vajat vettem és azt szógáltattam be tej helyett. (...) Kétezer liter tejet kellett egy fejőstehén után beadni! (...) És meg kellett a vajat venni, s akkor be kellett vinni Károlyba, s oda beszógálni, és ott fizettük a kottát.” Az idézet alapján nyilvánvaló, hogy a kollektivizálás a társulásokkal kavarodik össze az emlékezetben, hiszen a kollektivizálás valamivel később történt. Érdekes népies etimológia a „kotta”, amely a „kóta” megnevezést formálja egy már ismert szó értelméhez.

C. 3. Esztrón, kollektivizálás után (1953–1971):

A faluban 1953-ban kezdődött a kollektivizálás. Aki a termelőszövetkezetbe belépett, már nem kellett fizesse a kótát, amely szinte földönfutókká tette az embereket. Sokan ezért határozták el, hogy beadják a földjüket a kollektívba.

Esztró egy részének állatait Kiss Józsefék csűrjébe gyűjtötték. A 23 db tehenet aztán nekik kellett ellátni, fejni, amíg a kollektív istállója fel nem épült. A fizetést a „norma” szerint számították: 3 kiló búzát kaptak egy normáért. Egy nap alatt pedig két és fél, három, három és fél normát lehetett összegyűjteni. A borjú gondozásáért pl. három, a fejésért egy norma járt, elég jól kerestek tehát az emberek. Az adatközlő sem bánta a kollektivizálást, mivel a norma mellett még az otthon nevelt állatokból is tudott eladni néhányat.

Időközben a gyermekek is akkorák lettek, hogy segíteni tudtak a mezei munkában. Ilyenkor a család 4-kor kelt, adtak enni az állatoknak, megfejték a tehenet, hogy tudjanak a csordába menni. Aztán a férfi a gyermekekkel kiment a mezőre, hogy megfonják a kötelet, amíg harmatos volt a búza. Addig az asszony elkészítette otthon a reggelit és az ebédet, s kiment ő is a mezőre. Reggelizés után hozzáfogtak az aratáshoz: *„Én szedtem a markot, anyuka terítette a kötelet, segített szedni is, ha nem győztem, mer apu akkor még jó erőben vót, ment a kasza jól, és kötöttem is, úgy-hogy mire végigmentünk a barázdába, be vót kötve. S csináltam a keresztet. Összehordtam, nem csináltam, csak összeszedtem a kívét közélébb, a föld közepin, hogy majd mikor mán kiesz vót a terület, ahol akarunk aratni, akkor mán keresztbe kellett rakni a búzát.”*

Délben ebédeltek és az árnyékban pihentek egy-két órát, majd estig dolgoztak. Hazatérve várták a csordát, megfejték a tehenet, és lefeküdtek. (Kapálás idején pedig a gyerekek az iskolából egyenesen a mezőre mentek, ahol a szekér alatti árnyékban készítették el a leckéjüket, majd ők is segítettek kapálni.)

Az aratás után kezdődött a dinnyeszezon: minden nap jártak be hol a férjével, hol a fiával a szatmári piacra dinnyét árulni. A dinnye árából általában szép összeg gyűlt össze. Egyszer pl. ebből vettek érettségi ajándékot, egy Doxa órát a legnagyobbik gyermeküknek.

A nyár végi munkák közé tartozott a kender előkészítése. Augusztus végén áztatták, szárították, verték ki a port a szálak közül. Ezután következett a kukoricaszedés, s a cukorrépa betakarítása. Októberben kezdtek fenni. Először a „vastagját” fonták meg, mert az nagyon porzott, és amíg jó idő volt, azt kint is lehetett csinálni. Télen fonták a vékonyabb szálát. A munka ilyenkor szinte megszakítás nélkül folyt, csak a főzéshez, evéshez, az állatok ellátásához hagyták abba. Esténként többen összegyűltek: a férfiak kártyáztak, a nők fontak a kerek guzsallyal és versenyeztek, hogy ki fon többet. A fonókban pattogatott vagy cukros főtt kukoricát fogyasztottak.

Az adventi időszakban Erzsébet, ha tehetete, elment férjével valamelyik közeli faluba rórátéra.

Karácsony előtt vágta a disznót, és készülődtek az ünnepre. (A disznóhúsból hidegmájast, véres- és májashurkát, kolbászt, sajtot, tepertőt készítettek, sózták, füstölték a szalonnát.)

Az ünnepi időszak vízkeresztig tartott. A házszentelés után fogtak neki az asszonyok ismét fenni. A kész fonalat vizesen tették ki, hogy a fagy „megcsípje”, mert attól megpuhult.

Tavasszal, a nagybőjt idején állították fel az „esztovátát” és kezdtek el szőni.

Ezek elvégzése után következett újra a földműveléses időszak, amikor szántottak, veteményeztek, kapáltak.

Következtetések:

Ebben a leghosszabb periódusban lehet a legjobban nyomon követni azt, hogy miként „működött” a család a hétköznapokban. Mindennek megvolt a maga ideje: szinte órarend készíthető arról, hogy ki, mit, milyen sorrendben kell végezzen. Az automatizmusból ritualizáltság fakad, amikor már csak úgy lehet valamit elvégezni, ahogyan a tudatban lévő, beidegződött cselekvések létrehozta modell előírja.²²

A hagyományos életmódban egy személy nagyon sok mindenhez értett: egy asszony mindennapi tudásához tartozott pl. a kender termesztésétől, feldolgozásától kezdve az ágynemű megvarrásáig minden munkafázis.

Egy éves cikluson belül kisebb időszakaszok is kijelölhetőek: az évszak, hét, nap és napszak egységeit lehet elkülöníteni, ha a profán időszemléletet tekintjük. A szent idő alapja a vasárnapi mise, mely ezt az egész napot kiemeli a hétköznapok sorából. A szent idő részei a kisebb ünnepeken kívül azok a hosszabb, böjti periódusok, amelyek egy-egy nagy vallási ünne-

²² Lásd Eliade 1987.

pet előznek meg: az advent és a nagyböjt. A szent idő csúcseit pedig a három legnagyobb ünnep: a karácsony, a húsvét és a pünkösdi képezi.²³

Erzsébet mentalitását a vallásosság annyira átítatta, hogy pl. az egyes profán időszakokat is a szent idő szerinti megnevezéssel határoz meg (nagyböjt idején kezdenek szőni, vízkereszt után fognak hozzá a fonáshoz stb.).

A hétköznapokban is feltűnik a szent idő. Léteznek bizonyos periódusok, események, amelyek szegmentálják a profán időt. Egy nap rutincselekvéseit áttekintve pl. a munkaidő a profán, míg a pihenés, a lazítás a szent időbe sorolható.

Nevelési szemlélete ugyanolyan szigorú és munkára irányuló, mint amilyen korábban volt. A gyermekeivel való kapcsolatát pedig saját családjában látott modell szerint alakítja: ő nem tegezte a szüleit, s ezt várja el gyermekeitől is, mivel a szeretetet csak így lehet igazán kifejezni. A családjukban élő megszólítási formákat tehát a hagyomány diktálja.

A társadalmi kapcsolatok ekkor aktívnak mondhatók, hiszen sűrűn látogatták a szomszédokat, ismerősöket; és messzire kiterjedtek: a szatmári piacolás is alkalmat adott új emberek megismerésére.

C. 4. Esztrón, gyermekeinek elköltözése után férje haláláig (1971–1984):

A gyermekeik elköltözése után ketten maradtak az időközben kibővített házban. Kiss József ekkor kezdett intenzíven a lovakkal foglalkozni. Vásárolt egy sovány, gyenge lovat, abból tenyésztett ki egy kisebb ménest. Aztán elvállalták a faluban a tejbegyűjtést. Az adatközlő „szedte”, s a férje vitte el a tejet a közeli községben lévő begyűjtő központba.

A tejgyűjtéssel a nyugdíjba vonulásuk után is foglalkoztak, és egy kisebb parcellán termelték a háztartáshoz szükséges zöldségeket. Ebben az időszakban néha megtehették azt is, hogy elszekereztek Mindszentre az ottani gyógyfürdőbe.

Következtetések:

A gazdálkodásuk nagyjából ugyanúgy működött, mint eddig, csak most talán József a földművelésnél nagyobb figyelmet fordított a lovakra. Így a földművelés nagyrészt az adatközlőre hárult. A vallási gyakorlatuk, valamint a társadalmi kapcsolathálójuk sem változott az előbbiekhöz viszonyítva.

²³ „A mitologikus szemlélet, gondolkodásmód elfogadását jelenti az is, hogy a keresztény egyház a vallásos szertartásokat – mitológiákhoz hasonlóan – az abszolút kezdethez, a genesis korához való rituális visszatérési eljárásokként értelmezi... A vallásos szertartások liturgikus elemei megismételnek valamit, ami az illető cselekmény abszolút kezdetének tekinthető.” Tánzos 1996. 233.

Amikor Erzsébet az állatairól szól, az elbeszélés ismét a népmeséket idézi fel. Pl. a férje minden figyelmeztetés ellenére megveszi „*azt a rossz lovat*”, amelyből később olyan állatokat tenyészt, hogy „*híre vót*”. A lovak leírása is mesés: „*csak beszélni nem tudtak*”; „*az egész megyébe nincsen olyan ló*”; „*hogy táncoltak azok az udvaron*” stb. A ló szinte emberi érzésekkel rendelkezik: bemutatja a csikóját, amit akkor ellett, hálából, hogy nem adták el; megérzi, hogy meghalt a gazdája. Mintha természetfölötti képességekkel bírna: hiába adták el jó messzire, onnan is visszajött.

A gazdálkodó életmóddal együtt jár, hogy az ember szoros érzelmi kapcsolatba kerül állataival. Az elbeszélésből kicseng az adatközlő mélységes állatszeretete és büszkesége, hogy értett hozzájuk.

Értékrendjében rangot jelent az, ha valaki szép állatokkal rendelkezik, és ha jól tud velük bánni. Felnéz a férjére, amiért az úgy értett a lovakhoz. Önmagát pedig jó gazdasszonynak tartja, mert fel tudta nevelni a kicsi állatokat, ápolta, ha betegek voltak.

C. 5. Férje halála után (1984–napjainkig):

Erzsébet férje halála után még két teljes évet töltött otthon egyedül. Az utóbbi időben pedig a telet mindig a legidősebb gyermekénél tölti. Tavasszal hazamegy, mert szeret a „*jó levegőn*” lenni.

Annyi év elteltével mostanában sikerült először a szülőfalujába visszatérnie, és ekkor újraéledtek gyermekkori emlékei.

Egy műtéten is átesett.

Saját szavaival így foglalja össze: „*...és így élem az életemet, hála Istennek, jól vagyok, jók a gyerekek, nincs panaszom rájuk..., s – hála Istennek – jól vagyok... Ha jön a tavasz... márciusban, mikor már lehet mozogni, hazamegyek, hát még a Jóisten segít nyáron kinn a szabadba..., egy kis kertem van még, földem benn van a közösbe, mit kapok utána, abból élek; a nyugdíjam kevés, a kollektív kevés nyugdíjat ad..., adott..., és így vagyok. Ameddig bírom magam, addig még hazahazamegyek..., mikor már nem fogom bírni, akkor valamék csak felkarol..., valamék csak eltemet.*”

Következtetések:

A megszokott életmódtól nem szeretne megválni. A rutincselekvések azonban átminősültek: most olvasással, rádióhallgatással, imádkozással tölti idejének jó részét, és az emlékezéssel.

Ez az életbölcsességek kialakításának, az élet egészében való értékelésének az időszaka, és a jelen eseményeket ezeknek alapján szemléli.

Férjére szeretettel gondol, nem bánta meg, hogy hozzá ment feleségül: „*Nagyon jó ember vót... (...)...soha egy ujjal nem bántott! (...)* Nagyon

értette a vásárt, nagyon értett a lúhoz, sokat járt, sokat jött-ment...”; „S nagyon szerették! Nagyon szerették! Úgy szerették a faluba is mondom, hogy... még ma is emlegetik... Az asszonyok mikor mentünk is a kollektívbe dógozni, hogy hogy szerették azt! Röhögötte az asszonyokat! De mindenkit! De a kollektíveknök is... Mikor eljött, oszt mentek a kocsmába oszt ott... nyúlásig vótak a kacagástúl! Az olyan jó modorú... Jó vicces... Jókedvű ember vót! (...) De olyan komolyan tudott az valamit elmondani, hogy ő nem nevetett. De a többiek döglöttek meg, úgy röhögtek!” Ezek voltak tehát az erényei, és az adatközlő értékszemléletére lehet következtetni belőlük: az a férj jó, amelyik nem veri a feleségét, aki értette a dolgát, tájékozott volt a világban, és aki jókedvű, vicces ember.

A jelen perspektívájából²⁴ már meg tudja magának indokolni azt, hogy miért italozott a férje, pedig ezen régen sokat vitáztak. Mást hibáztat azért, amiért férje hozzászókkott a kocsmázáshoz: a „bűnbak”, főként a jegyző, és az ivócimborák, akik bírósága idején mindig kínálgatták. Más magyarázata szerint a hideg, később a fájdalom elviseléséhez kellett neki italhoz folyamodnia.

Ha a férje emlékét idealizálja, ugyanígy tesz a szülőföldjén tett látogatásának emlékével is. Ennek az utazásnak az elbeszélésében is sokszor a népmesék hőséhez hasonló szerepbe képzeleli magát, aki ott segít, ahol csak tud: *„Bementünk, na meglátogattuk, oszt adtam neki paradicsomot, paprikát, mit vittem magammal, oszt mentünk tovább.”* Sokszor mesei fordulatokkal fejezi ki mondanivalóját: *„...és aszongya, jól van, ha le is lesznek feküdvé, majd én bekopogok. Úgy is vót. (...) És jött a fiú velünk, mer ott nem olyan kapu van, mind itt, bé vót zárva, mint az ajtó. Nagy magos kerítés, galambbúbos dísz nagy kapu, be van zárva, úgy-hogy oda nem olyan könnyen megyünk be, csak be kellett kopogni, és jött a fiú oszt becsengetett, de le vótak mán feküdvé. (...) És na, oszt a fiú ahogy beengedett minket az udvarra, ő bezárta újra a kaput, oszt elment. (...) Megyünk fel a grádicson, oszt kopogok. – Hát ki lehet? Megijjedtek. – Ki lehet? Tizenegy óra lehetett. (...) Kopogok, mondom, ne ijedj meg, Mariska, mer én vagyok, Erzsike, Esztróru. Összezsapja az a kezit, kelj fel, Puskás Lénárd, Lénárdnak hívták az urát. – Lénárd, kelj fel, mer jöttek Esztróru! Na oszt felkel, gyútsa a lámpát, a világot, és na, fogadott...”*

Még az életpasztataltból leszűrt bölcsesség is mesés: *„És olyan hosszú nincs se jóbul, se rosszbul, hogy vége ne legyen. (...) A jónak is, a rossznak is, de viszont az életnek is van egy vége. Nem él senki míg a világ. Legyen az király, legyen az... arany-, ezüst-, gyémánttal tele, akkor is itthagya, ú is csak a négy szál deszkát viszi el!”*

²⁴ Lásd Magyarai 1990. 5–19.

Változás tapasztalható értékrendjében, ha a múltbélivel hasonlítjuk össze. Nagylánykorában a földműves parasztember volt számára a „fehérlóvas királyfi”, míg ma az unokája párválasztását akkor tartotta volna igazán „jó partinak”, ha tanárhoz ment volna férjhez.

Az erkölcsei felfogása ugyanolyan puritán maradt egész életében. Az operációjáról mesélve most is az elhallgatást találja megfelelő stratégiának, ha kényes részhez ér: *„Annak (az első születésnek) is vót a nyoma most a tavaly előtti operáció nekem. Annak a nyoma vót, mer akkor kicsi vót a..., [Nevet] s kirepedt...”*

A nyilvánosházak és prostituáltak létéért a nőket teszi felelőssé: a gyermekáldás elleni védekezés miatt fordulnak a férfiak máshoz. *„...máma nagyon óvakodnak az anyák, hogy ne legyen csak egy-két gyerek. És védekeznek, hogy ne legyen nekik gyerek. És ilyen esetben az apák és a férfi hát legrosszabb esetben elmegy oda, ahol kap. És ha nem vót ahova menjen, há hova ment? Egy nőhöz, akit... Ha családos is vót, ha gyereke is vót, ha olyan vót a nő, hát ugyi... leállt. És akkor máma-hónap, máma-hónap, s akkor – ugye – ezeket azért csinálják, hogy az ilyeneknek legyen hova menni. Mer vannak olyan nők, akik direkt evvel foglalkoznak... pénzér, és tényleg úgy van.”* Szinte családmegtartó funkciót tulajdonít a nyilvánosházaknak. Az idézett szöveg mélyén is az a hagyományos szemlélet rejlik, amely szerint a nő meghatározója a családi hangulatnak. Ugyanakkor érezhetően ellene van a fogamzásgátlásnak, a „védekezésnek”, hiszen a feleség szerepköre elválaszthatatlan az anyaságétól, no meg a vallásosságával sem fér ez össze.

5. Általános következtetések

Az élettörténet különböző oppozíciós párok pólusai között feszül:

1. Ha a szöveg tartalmát vizsgáljuk, akkor a felszíni szerkezetét azok a történetek alkotják, amelyekről az adatközlő mesél; a mélyréteget pedig a történetekhez kapcsolódó értékelő megjegyzések, valamint a történetekből kihámozható erkölcsi nevelési szemlélet, identitástudat képezi. A mélyréteg tanulmányozásának alapján jelölhető ki az egyén életének fordulópontjai, és ebből lehet következtetni a mentalitásra is.²⁵

2. Ha az interjúszituációt vesszük figyelembe, megállapítható, hogy a keletkezett szöveg a múlt és a jelen közötti folytonos áramlás, oda-vissza kapcsolat eredménye, amelyet a jelen perspektívája ural. A múlt eseményeit oly módon tárja elénk, olyan jelentést és értékelést kapcsol hozzájuk, hogy a jelen szemléletét legitimizálja általuk. Ez az emberi gondolko-

²⁵ Niedermüller 1988. évi 3–4. 383.

dás egyik alaptulajdonsága is, amely a világot a „saját képére és hasonlóságára” teremti.

A létrejött elbeszélés tehát szubjektív és pillanatnyi: mind az „adatait” a hozzájuk kapcsolt értekeléssel, mind magát a megnyilatkozó személyt²⁶ tekintve fikciónak minősül. Ugyanakkor az igaz–hamis ellentétpárból csak az igaz kategória vonatkozatható rá, hiszen az individuum – hacsak nem akar szándékosan megtéveszteni – az itt és most megélt hite szerint beszél.

3. Az élettörténet az egyedi mellett az általánosat is tartalmazza. A társadalom még az elefántcsonttoronyba visszahúzódott személyt is „kísérti”, mivel érték- és normarendszerét mindenütt érvényesíteni képes. (Ha valaki lázad, tudja, hogy mi ellen, tehát ismeri a működésben lévő normákat.)

A tradíció kínálja fel azokat a kész „életrecepteket”, amelyeknek alkalmazása megkönnyíti a „szakács” helyzetét, ugyanis nem kell mindig újra feltalálnia a „főzés” mikéntjét. A „receptek” azonban megválogathatók, és ezt teszi az adatközlő is. Nem olyan személyiség ő, aki az „ár ellen kíván úszni”, hanem olyan, aki az általános modellhez igazítja életét, azonosul annak normarendszerével.

A jelen élettörténet elemzéséből nyert részeredményeket egy táblázatban összegezem. Az adatokat az eddig követett kronológiai rendbe állítom. A mélyréteg jelentésrendszerében azonban még nehezebb különválasztani a múlt és a jelen tényeit, mint a felszíni szerkezet esetében. Az egyes időszakok jellemzői is bizonytalanok, mivel nem áll elég ismeret rendelkezésemre ahhoz, hogy a teljes képet rekonstruálhassam, nem is ez volt a célom. Ám az összefoglalás mindenképp tanulságos, lásd a táblázatot:

<i>Felszín</i>				
<i>Periódusok</i>	<i>Történések</i>	<i>Társadalmi kapcsolatok</i>	<i>Intézmények</i>	<i>Rutin</i>
A. 1.	munkával, játékkal kapcsolatos esemény	családi kör szomszédság játsszótársak PASSÍV		munka

²⁶ Norman K. Denzin szerint az élettörténetben a következő ének (*self*) szerepelhetnek:

– a *fenomenológiai én*: a személy gondolatai, képei önmagáról mint egyedi létezőről. Az *én* nem a tudatban van, hanem a másokkal való kapcsolattartásban, a tapasztalatban rejlik.

– a *nyelvi én*: az üres személyes névmásnak feltöltése személyes, érzelmi jelentéssel.

– a *materiális én*: ide tartozik mindaz, amit az ember egy bizonyos időpontban magáénak mond.

– az *ideológiai ént* a tágabb kulturális és történelmi jelentések alkotják. Egy időintervallumban és közösségben megadja az individuum fogalmának definícióját.

– a *vágy-én*: hiányként tapasztalható meg. Ide tartozik mindaz az elképzelés, amely az embert mint egy nemhez tartozót, férfit vagy nőt kísér.

<i>Felszín</i>				
<i>Periódusok</i>	<i>Történések</i>	<i>Társadalmi kapcsolatok</i>	<i>Intézmények</i>	<i>Rutin</i>
A. 2.	munka, vallás, iskola, játék	család szomszédság vallási közösség iskola és játárszövetségek AKTÍV	iskola egyház	munka
B. 1.	eljövetelük Gyergyóremetéről; letelepedés; rokonainak halála	család szomszédok vallási- és iskolatiszók PASSZÍV	iskola egyház	munka
B. 2.	munkával, bálozással, udvaroltatással kapcsolatos emlékek	család szomszédok vallási közösség barátok AKTÍV	egyház	munka templom háztartás
B. 3.	férjhezmenetel, lakodalom	család szomszédok vallási közösség barátok PASSZÍV	egyház	munka háztartás templom
C. 1.	férfiak ellátása; gyermekszülés és nevelés	család szomszédok vallási közösség PASSZÍV	egyház	munka háztartás templom nevelés
C. 2.	bíróságuk; háborús események; kiraboltatásuk	család szomszédok falu népe hivatalos személyek vallási közösség AKTÍV	egyház	munka háztartás templom gyereknevelés
C. 3.	kollektívizálás; különböző munkák elvégzése	család szomszédság vallási közösség piaci ismerősök AKTÍV	egyház	munka háztartás templom gyereknevelés
C. 4.	férjével kettesben marad; tejszedők; állattartás; nyugdíjazásuk	család szomszédság vallási közösség ismerősök AKTÍV	egyház	munka templom háztartás
C. 5.	férje lebetegedése, halála; szülőföldjére való hazatérése; mostani élete	család szomszédság vallási közösség PASSZÍV	egyház	munka templom háztartás

<i>Mélyréteg</i>				
<i>Periódusok</i>	<i>Szent</i>	<i>Profán</i>	<i>Epifánia, fordulópont</i>	<i>a) Erkölcsi szemlélet b) Illem c) Tabuk</i>
A. 1.	játék	munka		
A. 2.	szertartásban való részvétel	munka		
B. 1.	szertartás	munka	elköltözések halálesetek	
B. 2.	szertartás udvaroltatás	munka		a) puritán erények b) gyász, bálozási szokások c) szexualitás
B. 3.	szertartás	munka		
C. 1.	szertartás	munka férfi és női szféra	elköltözés	
C. 2.	szertartás	munka férfi és női szféra	háború kiraboltatásuk	
C. 3.	szertartás böjti idő ünnep	munka férfi és női szféra	kollektivizálás	
C. 4.	szertartás böjti idő ünnep	munka férfi és női szféra		
C. 5.	szertartás böjti idő ünnep	munka	férjének halála	a) puritán c) szexualitás

<i>Mélyréteg</i>			
<i>Nevelési szemlélet</i>	<i>a) Értékkrend b) Események</i>	<i>Identitás- tudat</i>	<i>a) Általános értékelés b) Énkép</i>
			a) mitizált, mesés, arany kor, „szent”, pozitív
			b) pozitív
			a) negatív b) pozitív
	a) gazdálkodás, tehetőség, anyagiak		a) mitizált, aranykor, pozitív b) pozitív

<i>Mélyréteg</i>			
<i>Nevelési szemlélet</i>	<i>a) Értékrend b) Eszmények</i>	<i>Identitás-tudat</i>	<i>a) Általános értékelés b) Énkép</i>
	b) jó gazdasszony	katolikus magyar	b) pozitív
szigorú, hagyománytisztelő, munkára nevelő	b) jó gazdasszony és anya	katolikus magyar	a) negatív b) pozitív
szigorú, hagyománytisztelő, munkára nevelő	a) élet védelme az elsődleges b) jó gazdasszony és anya	„szórvánmagyar”	a) negatív b) mesei, pozitív hős
szigorú, hagyománytisztelő, munkára nevelő	a) állatok száma → rang b) jó gazdasszony és anya		a) negatív b) pozitív
	a) állatok száma → rang b) jó gazdasszony		b) pozitív, mesés
	a) tanultság b) jó gazdasszony		b) pozitív

Az elmondott szöveg főbb történeteit, a hosszabb elbeszélő részek tartalmát foglaltam a „történesek” oszlopba. Ezeknek alapján előttünik, hogy mely eseményekről, mikről mesélt a legtöbbet. A történesek végigtekintéséből bukkannak elő azok a krízishelyzetek, fordulópontok, epifániák, amelyek vagy teljesen megváltoztatták az adatközlő eddigi életének körülményeit, vagy érzelmileg jelentettek meghatározó élményt. Ilyen krízishelyzetnek számított az elköltözésük Gyergyóremetéről, a szülei halála, az esztrói nagycsaládos életvitel, a háború, a kiraboltatásuk, majd a férjének halála, és megfigyelhető, hogy mindegyikőjükhez negatív érzések kapcsolódnak.

A társadalmi kapcsolatok köre akkor szűkül le és válik passzívvá, amikor új környezetbe kerül, vagy amikor életformát vált, azaz az elköltözésekkor, a férjhezmenetel utáni periódusban, valamint idős korában, amikor az élet a kezdeti nullpont közelébe érkezik. Az ok hol az, hogy idegen számára a környezet, hol az, hogy már nincs energiája aktívan résztvenni a társadalmi életben.

Gondolkodását egész életén keresztül befolyásolta a katolikus vallás, míg az iskola csak gyermekkorának négy évében volt meghatározó jellegű. (Ezen intézmények szerepét az eszmei ráhatás és nem a szocializáció szempontjából vizsgálom.)

A táblázatból kitűnik, hogy az élet rutincselekvései közé sorolható a földművelés, a háztartás, a templomlátogatás és a gyermeknevelés, ezek közül a földművelés már a legkorábbi, míg a többiek a későbbiekben vál-

tak automatizmussá. A beidegződött cselekvések ritualizálódtak: kialakult pl. a pontos sorrendje annak, hogy milyen munkát mikor és hogyan kell elvégezni. Saját családjában a feladatok férfi és női tevékenységi körökre váltak szét.²⁷ A férfi szerepe volt a nehéz fizikai munkák elvégzése, mint pl. a kaszálás, szántás stb. és ő gondozta a lovakat, míg az asszony a háztartással, a kicsi gyermekek nevelésével, a háziállatok ellátásával, valamint a földműves munkák egy részével is kellett foglalkozzon. A férfi szféra nyitottabb volt a külvilág felé, míg a női zártabb, és a közvetlen környezet gondozására irányult. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a „világ” a maga szociális, gazdasági és politikai problémáival csak annyiban érintették, amennyire ezek az általa megélt tapasztalatokból külsőből belülről váltak.²⁸ Nem érdektelenséget jelent ez, hanem az élmények érzelmi szelekcióját. A nehéz periódusokban – mint pl. a háború vagy a kollektivizálás idején – egyfajta „túlélési stratégiát” fejlesztett ki, amelyben tulajdonképp a mindennapi élet rutinjai működtek hajtómotorként.

A hétköznapok folyamatában a szent kétféle formában nyilvánult meg: a „hivatalos” vallási szertartásban, ünnepeken és szent időszakban való aktív részvétel által, és az „egyszerű”, amelyhez tartoznak pl. a mindennapi munkában megengedett pihenők, az esti lazítás, a hétvégi kikapcsolódás, a családi ünnepek megtartása stb.

Erkölcsei szemléletét a katolikus etikához közelállónak lehet mondani. Felfogása puritán és a mélyén tabuk lappanganak, amelyek leginkább a nemiséggel kapcsolatosak.

A nevelési elvei aszerint alakultak, ahogyan őt nevelték: szigorúan és a munkás életformára.²⁹ A szüleivel való kapcsolatában nem volt helye a tegezésnek, ezért ő is úgy tartja, hogy a szeretet legjobb kifejezője, ha megadják neki a tiszteletet.

Értérendjére a paraszti gazdálkodó életforma nyomta rá a bélyegét: a jó anyagi feltételek megteremtése mindig fontos volt a számára. Azonban – vesztély esetén – az élet oltalmazása került mindenek fölé.

Eszményképeit a végzett munkája és társadalmi szerepe szerint igazította: jó gazdasszony és jó anya akart lenni elsősorban, és ezeket voltaképp a tradíció közvetítette. Értérendjében annyi változás tapasztalható, hogy most már nem a földművelő, hanem az intellektuális életvitelt tartja többre.

Identitástudatában az etnikai és a vallási hovatartozás a két meghatározó elem, amelyekhez egész életében ragaszkodott, és amelyeket a következő generáció felé közvetített.

²⁷ Nagy 1990. 22.

²⁸ S. Dobos 1986. 109–122.

²⁹ „A munka nemcsak a legegyszerűbb feltételek megteremtésének alapja, de a földművelésnek is, mely viszont a társadalmi megbecsülés további alapjává vált. A parasztság erkölcsi rendjében ezáltal kialakultak a munka erkölcsi indítékai.” Nagy 1990. 197.

Életútját általánosan értékelve azt állítja, hogy „*életemben sose vótam boldog*”, ám ha az egyes időszakokhoz kapcsolódóan számba vesszük a pozitív és negatív élmények arányát, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezek kiegyenlítik egymást. Az én-képe pedig egész életében pozitív volt, ami azt jelenti, hogy meg van elégedve sorsával.

Az egyén a saját lencséjén keresztül látja a társadalmi valóságot, válogat a felkínált receptekből, és azokat fogadja el, amelyek mentalitásához legjobban illeszkednek.

A jelen esetben egy olyan személyt találtam, aki életstratégiájában erősen ragaszkodik a társadalom által hagyományosnak nevezett formához, amelyben semmiféle devianciának nincs helye (talán ezért próbálja kimagyarázni férjének italozását is), és amely mindenkor szem előtt tartja a puritán erkölcsöt és illemet.

Az élettörténet kontextusát alkotó társadalmi-történeti valóságról csak tükrözött információkat kaphatunk.³⁰ E tények figyelembevételével lehet hozzákezdeni a kultúra rekonstrukciójához.

Milyen tehát az a kultúra, amely a tanulmányozott élettörténet mélyén működik?

Legfőbb jellemzőjeként a katolikus vallás által közvetített hit- és erkölcsrendszert lehetne megnevezni, amely egységes világértelmezést próbál kialakítani az individuumban. (Ebbe állandóan belejátszanak a tételes hitrendszeren kívüli elemek, melyekről a következő fejezetben szólok.) Az etnikai hovatartozás szempontjából a magyarságképnek megfelelő identitásjegyeket kívánja megerősíteni. A paraszti értékrendhez viszonyítva a földtulajdont, valamint az ehhez kapcsolódó anyagi és szellemi javakat favorizálja, mint pl. a jó gazdasszony eszményképét és az állatszeretetet. Mindezek fölött áll azonban magának az életnek a tisztelete és szeretete. A mindennapi élet megszervezésében szerepeket ajánl a különböző társadalmi rétegeknek, korcsoportoknak, nemeknek, amely szerepek aztán modellként szolgálnak. A szerepek mellett tartalmazza még a rutincselekvések jó részét, valamint az életstratégiákat.

Mindezeket egy-egy szóba sűrítve: asszonyi, humánus, paraszti, magyar, keresztény kultúra.

³⁰ „...az egyéni élettörténet nemcsak egyetlen individuum életének partikuláris eseményeit, hanem sokkal inkább egy közösségnek, egy társadalomnak, egy történeti szituációnak az egyéni élet szövetén átszűrődött képét tartalmazza.” Niedermüller 1988. évi 3-4. számából. 387.